EDUARD PERIČIĆ

NIN U DOBA HRVATSKIH NARODNIH VLADARA I NJEGOVA STATUTARNA AUTONOMIJA

U historiji antičke Aenone prve veće promjene nastaju u epohi velike seobe naroda, koja je započela provalom Huna u Evropu g. 375. Seoba naroda bila je već odavno u toku, ali tek s ovom godinom ona dobiva karakter neodoljive invazije koja je najzad uništila Rimsko Carstvo.[1] Za naše historijsko-geografske prilike seoba traje do oko 800. godine, tj. do definitivnog sloma avarske države pod oružanom silom Karla Velikog.[2] Međutim, iako su se posljedice seobe znatno manje osjetile u dalmatinskom pojasu, zaštićenu dinarskim bedemom od neželjenih gostiju sa sjevera, ipak se o tom razdoblju historije Nina zna veoma malo. Historijski podaci o Ninu šute, a ne raspolažemo ni arheološkim materijalom koji bi mogao unijeti barem malo svjetla u taj period ninske historije i nadoknaditi izvornu građu.[3]

Istočnogotska vlast pod koju je Dalmacija došla oko 500. god. ograničava se uglavnom na izmjenu vojničkog elementa, tako da selo i grad u nekadašnjim rimskim provincijama živi pod gotskom upravom svojim starim životom. Upravne, ekonomske i kulturne temelje nova je vlast samo jednostavno naslijedila i u izvjesnom smislu modificirala za svoje političke i ekonomske potrebe. Štoviše, tolerancija gotskog vladara ide tako daleko da se posljednje godine njegova vlada-

[1] N. Nodilo, Historija srednjega vijeka, JAZU, Zagreb, II, 1900, 201ss; P. Sete, Epohe svjetske historije, Sarajevo 1963, 142.

[2] G. Tellenbach, Europa im Zeitalter der Karolinger. Historia Mundi. Berne, V, 1956, 393.

[3] J. Belošević, Nin u srednjem vijeku — problemi arheoloških istraživanja, Zadar 1968, 53.

[4] N. Klaić, Zadar — dalmatinska metropola do XII stoljeća, Zadarska revija 2—3, 1967, 111; F. Šišić, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925, 165ss.

nja održavaju u Dalmaciji, u Saloni, crkveni sabori, pa su oni i najjasnije svjedočanstvo još uvijek snažnog crkvenog života rimske Dalmacije.[4] Što se tiče Nina, izgleda da on nije bio te sreće kao ostala Dalmacija. Prema pisanju G. U. Ivanovića, »Godine 509, pod rukom istočnih divljaka Nin rimski ostade stranom razrušen, i jako oštećen; ali se pridiže malo kasnije, brojeći preko 40.000 stanovnika«.[5]

Prve provale Slavena i Anta u bizantske provincije južno od donjeg Dunava, koje zabilježiše bizantski ljetopisci, počinju u prvoj polovini VI stoljeća.[6] Od toga vremena datira i historija Južnih Slavena, obilježena vladanjem cara Justina I (518—527), a još više njegova nasljednika Justinijana (527—565).[7] Dok je, naime, carska vojska na zapadu slavila pobjede, Slaveni su preplavili cijeli Balkanski poluotok do Jadrana, do Egejskog mora i do Korintskog zaljeva. Istina, ovo su još bile samo pljačke, iza kojih je slijedilo vraćanje u prekodunavske postojbine, ali je slavenska seoba počela i već se bližila epoha njihova stalnog naseljavanja na Balkan. Ova druga faza naročito je u vezi s dolaskom Avara, koji se od Justinijanovih saveznika, u doba cara Heraklija (610—641) pretvaraju u najopasnije protivnike koji povezani sa Perzijancima i uz pomoć Slavena 626 god. najozbiljnije ugrožavaju i sam Carigrad.[8]

S Avarima su polazili i pomicali se naprijed još i mnogobrojni Slaveni, njihovi podanici u Panoniji, a i Slaveni saveznici iz Dacije.[9] Tako do početka VII st. Južni Slaveni naseliše polako, bez većih događaja, svu današnju Slavoniju, Hrvatsku, jugozapadnu Ugarsku, slovenačke zemlje do talijanske međe na zapadu, a do izvora Mure na sjeveru. Godine 582. pada Sirmium,[10] a već 584. i 586. dolazi i do prvih slavenskih i slavensko-avarskih napada na Solun.[11] U ožujku 592. papa Grgur I čestita ilirskomu prefektu Jobinu što je provinciji pomogao da se oporavi od napadaja barbarskih.[12] Međutim ljeti 597. god. Slaveni zajedno s Avarima provaljuju u Dalmaciju, a potom sve češće i snažnije, tako da se već 600. god. isti papa Grgur I teško zabrinuo da Slaveni ne bi prešli preko Istre i u samu Italiju.[13] Oko 614. god.

[5] V. Maštrović, Nin, historija, Pomorska enciklopedija 5, Zagreb 1958, 482.

[6] Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije, t. I, 45ss. Posebna izdanja Viz. inst. SAN 3, Beograd 1955.

[7] L. Niederle, Manuel de l'Antiquité Slave, Paris 1926, 61ss; K. Jireček, Istorija Srba I, Beograd 1952, 46; F. Šišić, o. c., 207ss; G. Ostrogorski, Istorija Vizantije, Beograd 1959, 90—91; B. Grafenauer, Nekoj vprašanj iz dobe naseljevanja južnih Slovenov, Zgodovinski časopis 4, 1950, 28.

[8] G. Ostrogorski, o. c., 99, 100, 112, 117—118, 189, 330.

[9] B. Grafenauer, o. c., 87; Vizant. izvori I, 91.

[10] Vizant. izvori I, 97; F. Granić, Vojvodina u vizantinsko doba, Vojvodina I, 1939, 98ss; F. Šišić, o. c., 223ss.

[11] Vizant. izvori I, 175, 176ss; F. Barišić, Čuda Dimitrija Solunskog kao istor. izvori, Beograd 1953, 49ss, 56ss; Historija naroda Jugoslavije I, Zagreb 1953, 81ss.

[12] F. Šišić, Priručnik izvora hrvatske historije I, Zagreb 1914, 173.

[13] Ibid. 174.

razorena je Salona, središte rimsko-bizantske uprave u Dalmaciji, i time je u zapadnom dijelu Poluotoka propast rimsko-bizantske vlasti i civilizacije bila zapečaćena.[14] Naime, poslije pada Salone osvojena su i porušena sva romanska naselja u Dalmaciji osim nekoliko većih i bolje utvrđenih gradova na samoj obali kao Jader (Zadar), Tragurium (Trogir), Butua (Budva), Skodra (Skadar) i Lisus (Lješ).[15]

U početku VII st. i Nin je pao pred avarsko-slavenskim naletom, jer njegove fortifikacije nisu mogle odoljeti osvajanjima, ali je za razliku od Salone ipak uspio izbjeći potpuno razaranje, zahvaljujući posebnom geografskom položaju, koji će mu omogućiti ponovo podizanje i obranu s morske strane. U kojoj je mjeri bio devastiran i koje su promjene nastale time u njegovu daljem životu, teško je što određenije kazati, ali se može pretpostaviti da su upravo tada prvi put uništeni ekonomsko-društveni i kulturni temelji na kojima se niz stoljeća razvijao kao značajna i bogata rimska municipalna jedinica.[16] Da u ovoj prelomnoj epohi ipak nije posvema opustio, nego da je u njemu moralo ostati i nešto staroga stanovništva, smjeli bismo možda zaključiti iz činjenice što u Krešimirovoj listini od 1070. god.[17] kojom se potvrđuje Radovanova darovnica posjeda Suhovare samostanu sv. Krševana u Zadru, između osam potpisanih župana kao svjedoka, samo jedan, i to upravo ninski, nosi ispravan latinski pridjev »Desina nonensis iupano tesle« a svi ostali imaju naš hrvatski pridjev na — bskb — raširen latinskim nenaglašenim sufiksom — icus.[18] Osim toga još 1296. god. u jednom kupoprodajnom ugovoru u okolici Nina pominje se »vinea Latinorum«,[19] iz čega se može zaključiti da je još u XIII st. ili pak u bližoj prošlosti taj posao bio u vlasti starosjedilaca, Latina. Ako ovome dodamo i činjenicu da je u Ninu sačuvano relativno mnogo, i to čak u dobrom stanju, spomenika rimske kulture,[20] možemo s relativnom sigurnošću zaključivati da se Nin nije izgubio u ruševinama i da je uspio sačuvati svoj gradski status premda će u stoljećima koja su nadolazila gubiti svoj prvotni romanski karakter, da s vremenom dobije jednu od najznačajnijih uloga kao prvi značajan politički, kulturni i vjerski centar starohrvatske države.

[14] G. Ostrogorski, o. c., 110; F. Šišić, Povijest Hrvata, 232; B. Gušić, Naše primorje, Pomorski zbornik JAZU I, 1962, 43.

[15] K. Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens I (1901), 21ss; Isti, Istorija I, 53ss; F. Šišić, Povijest Hrvata, 232; L. Niederle, o. c., 65ss, 103ss.

[16] J. Belošević, o. c., 54.

[17] F. Rački, Documenta historiae Chroaticae periodum antiquam illustrantia, MSHSM (1877), 81; P. Skok, Postanak hrvatskog Zadra, Radovi Instituta JA u Zadru I, 45.

[18] B. Gušić, o. c., 47.

[19] P. Skok, ibid; T. Smičiklas, Codex diplomaticus VII, 259.

[20] M. Suić, Nin u antici, Nin — problemi arheoloških istraživanja, Zadar 1968, 44—52; L. Jelić, Spomenici grada Nina, Vjesnik hrv. arh. društva IV, Zagreb 1900, 165—167.

S obzirom na vrijeme avarsko-slavenske prisutnosti nemamo konkretnih arheoloških tragova ni u Ninu ni u bližoj okolici osim jednog toponima (Obrovica) koji ipak indicira avarsku prisutnost na ninskom području te se mogu očekivati i u Ninu i u bližoj okolici arheološki nalazi iz doba avarsko-slavenskog osvajanja, kao što su pronađeni na području između rijeke Zrmanje i Krke, npr. u selu Kašiću, u Podgrađu kod Benkovca, u Pridrazi kod Novigrada i Smrdeljima kod Skradina.[21]

Najstariji tragovi slavenske arheološke ostavštine u Ninu i bližoj okolici zasada se datiraju najranije na kraj VIII st., i to po nalazima u jednoj nekropoli na položaju »Materize« u neposrednoj blizini Nina,[22] koja pruža bogate priloge slavenske keramike, oružja i ostalog arheološkog materijala koji se na temelju tipoloških osobina datira na kraj VIII st., a pripada starim Hrvatima koji su u to doba naseljavali ninsko područje, i koji su navodno još bili pogani. Međutim, kao što iz nedostataka arheološkog materijala iz doba avarsko-slavenskog osvajanja ne možemo zaključiti da se oni u okolici Nina nisu zadržavali, isto tako ne moramo ni Hrvate ovdje dovoditi tek krajem VIII st., niti smatrati da su tek kasnije pokršteni, pogotovo ako imamo i drugih izvora koji protivno svjedoče.

I

Kada je godine 620. s neuspjehom i potpunim porazom završio avarsko-slavensko-perzijski pohod na Carigrad,[23] nastupilo je opće slabljenje avarske sile, što je dovelo do ustanaka pokorenih naroda, u prvom redu Slavena koji su se borili za svoju slobodu, pri čemu ih je bez sumnje pomogao car Heraklije (610—641), valjani diplomata i vrstan vojskovođa, kome je poslije teških dana uspjelo spasiti Bizantsko Carstvo od potpuna rasula. U to vrijeme, između godine 630. i 640, provaljuju oboružane čete Hrvata iz njihove pradomovine Bijele Hrvatske (današnja Mala Poljska) u Panoniju i rimsku Dalmaciju te nadvladavši i protjeravši Avare sami tu zavladaše.[24]

Prema pisanju Konstantina Porfirogeneta »Po naređenju cara Heraklija ovi Hrvati, pograbivši oružje i protjeravši odanle Avare,

[21] J. Belošević, o. c., 55.

[22] J. Belošević, Slavenska keramika iz ranosrednjovjekovne nekropole »Meteriza« kraj Nina, Diadora, Zadar 1962, 237—248.

[23] F. Barišić, Le siège de Constantinople par les Avares et les Slaves en 626, Byzantion 24 (1954), 371ss; Ostrogorski o. c., 117—8.

[24] De administrando imperio, Rački, Doc., 291; U Vjesniku kr. hrv. slav. dalm. zem. arkiva, g. XX, Zagreb 1918, 81; F. Šišić, Pregled povijesti hrvatskoga naroda, Zagreb 1962, 76; Ostrogorski, o. c., 119—21; Esteban (Stjepan) Sakač, Un pacto entre la Santa Sede y Croacia (S. VII) contra la guerra y en favor de la paz internacional, XXXV Congresso eucaristico internacional Barcelona 1952, Sesione de Estudio, Tomo II, 528—529. Pitanje godine upada Hrvata u Dalmaciju definitivno je riješio D. Mandić, Dolazak Hrvata na Jadran, Rasprave i prilozi, Rim 1963, 51.

nastane se po zapovijedi (keleusei) cara Heraklija u toj zemlji Avara u kojoj sada stanuju.«[25] Pisanje Porfirogenetovo do sada je često puta dovađano u pitanje, te »ni danas ne postoji jedinstveno shvatanje o ovom pitanju, ali je gledište da su vesti o seobi Srba i Hrvata samo plod Porfirogenitovih kombinacija uglavnom napušteno, i ima sve više naučnika koji smatraju te vesti u osnovi verodostojnim, ma da se i razilaze u njihovoj interpretaciji u mnogim važnim pojedinostima«.[26] U našem slučaju obavezni smo podvrći kritici izraz keleusis — »zapovijed«, na temelju koje su Hrvati došli u krajeve koje sada nastavaju. S jedne strane, sasvim je neuvjerljiva tvrdnja Porfirogenetova da je Heraklije izdavao bilo kakve naredbe Hrvatima u dalekoj Poljskoj u cilju svladavanja avarske moći, jer dotle nije dopirala vlast bizantskog cara, ali je, s druge strane, zanimljiva pojava da su se pri dolasku Hrvata prilike malo drugačije odvijale nego u samom početku slavenskoga naseljavanja. »Taj proces — prema mišljenju B. Gušića — možemo najbolje pratiti u prostoru između Nina i Zadra, a nešto kasnije i u ostaloj Donjoj Dalmaciji. Kao da su Hrvati ovaj kraj zaposjeli kao organizirana snaga, po nekom vojnički određenom planu.«[27] Samo tako možemo razumjeti da oni odmah zaposjedaju nekoliko antiknih vojničkih uporišta kao Nin, Nadin i Sidragu[28] i oko njih osnivaju svoje nove vojničko-upravne jedinice — župe, njih šest na broju, i da u sam Nin, staru Aenonu, postavljaju centar svoje nove državne organizacije.[29]

Moglo bi se reći da je Porfirogenetov izvještaj, posebno izraz »keleusis« idealiziranje stvarnosti i utjecaja bizantskog imperija na svjetske događaje ukoliko se tiču domena bivšeg integralnog Zapadnog i Istočnog imperija, ali da je ipak u osnovi istinit. Radilo se dakle o jednoj kancelarijskoj i ideološkoj fikciji Porfirogenetovoj prema kojoj je bizantski car kao nasljednik prvoga kršćanskog vladara jedini zakoniti car jedinoga legitimnog carstva na cijelom kršćanskom svijetu, a kad su Hrvati ušli u taj svijet, oni su to mogli jedino po »naredbi« samog cara. Naime, prema bizantskoj državnoj teoriji sve ostale države nisu bile ravnopravne Bizantskom carstvu. U hijerarhičnom sistemu država Bizant je zapravo najviši vrhunac, dok su se ostale države nalazile na nižim stepenicama hijerarhične ljestvice.[30] »Pravni ugovori počinju se u Bizantu sklapati tek u XIII stoljeću. Prije toga doba svi su ugovori nosili svečanu i vrlo efikasnu formu carskog pri-

[25] Rački, Doc. 291.

[26] G. Ostrogorski, o. c. 119—120 i bilj. 121, gdje navodi mišljenja drugih historičara s obzirom na vjerodostojnost Porfirogenetovih podataka.

[27] B. Gušić, ibid.

[28] Upor. P. Skok, o. c., 48.

[29] O ovome svjedoče ne samo kraljevske isprave izdane u Ninu, i historija ninskog biskupa, nego i arheološka iskapanja kao i do danas sačuvani spomenici.

[30] G. Ostrogorski, Die Byzantinische Staatenhierarchie, Seminarium Kondakovianum, VIII, 1936, 43.

vilegija, pa i onda kad su ti ugovori značili ogromno poniženje za carstvo. Sve to znači da je osnova svakog sklapanja inozemnog ugovora bila fikcija o podjeljivanju privilegija.«[31]

U svjetlu gornjih premisa možemo prihvatiti i pisanje Tome Arhiđakona da su godine 638. Heraklijevi sinovi iz drugog braka pri krunisanju izdali povelju — »jussio« — vladaru Dalmatinske Hrvatske kojom mu daju bizantsku Dalmaciju na upravu, pošto je njihovim posredovanjem Split izmiren s Hrvatima.[32]

Iz spomenuta dva izvještaja, Porfirogenetova i Tomina, dade se ipak izvući donekle prihvatljiv odgovor na koji način i kako su Hrvati došli u današnje krajeve. Bez sumnje, bizantski car nije u ovoj stvari kao ni pri kojoj drugoj seobi naroda preko njegova teritorija bio po strani. Međutim, za razliku od prethodnih gotskih i avarsko-slavenskih nadiranja koja su se odvijala posve bez careve dozvole i protiv nje, izgleda da s Hrvatima nije bilo isto. Od kada su započele prve seobe naroda pa dalje, dokle god mu je to konveniralo Bizant je u nastojanju da sačuva integritet teritorija i bar nominalnu vlast pozivao pojedina plemena da bi njihovom pomoću nadvladao opasnost od drugih.[33] I sada protiv Avara, koji su bili vrlo dobro i vojno i državno organizirani, trebalo je pozvati plemena sa istim sposobnostima i karakteristikama, koji će se kao klin zabiti među Avare te ih svojom snagom, suradnjom s ostalim Slavenima i eventualno pomoću Bizanta nadvladati i zamijeniti ih na teritoriju kojeg su ranije osvojili.[34] Ovdje bi se, dakle, imalo raditi jedino o uzajamnoj suradnji i dogovoru Hrvata i cara Heraklija, s obostrano preuzetim obavezama.[35] Tko je vršio ulogu posrednika, teško je sa sigurnošću kazati, ali nije isključeno da

[31] O. Treitinger, Vom ostroemischen Staats und Reichengedanken, Leipziger Viertel-jahrschrift fuer Sued-Osteuropa, IV, 1940, 24.

[32] Historia Salonitana Maior, ed. N. Klaić, Posebna izdanja SAN, Beograd 1967, 93: »Iussio etiam ad duces Gothorum et Sclavorum missa est districte precipiens, ut nullam Salonitanis civibus in Spalato degentibus molestiam irrogarent. Accepta ergo iussione principum, non ausi fuerant ulterius contra Spalatenses arma movere. Tunc inter eos pace composita, ceperunt Spalatenses cum Sclavis paulatim conversari, comerciorum negotia exercere, conubia iungere, ac paccatos eos sibi familiares reddere.«; F. Šišić, Povijest Hrvata, 282; S. Sakač, Hrvatski 1300-godišnji jubilej, Omladinac XXIV, 1940, 86.

[33] Mnogi od ovih naroda bili su u početku bizantski federati, da bi kasnije kada se osile postali ogromna opasnost za one koji su ih pozvali, ili bili prisiljeni da im priznaju status federata. Za federate uopće Mommsen, Das römische Militärwesen seit Diokletian, Gesamm. Schriften VI, 1910, 225ss; R. Grosse, Römische Militärgeschichte von Gallienus bis zum Beginn der byzantinischen Themenverfassung, Berlin 1920; upor. slučaj Vandala H. G. Wells, Kratka povijest svijeta, Zagreb 1931. (209—211), zatim Gota (G. Ostrogorski, Istorija Vizantije, 72), Kumana (G. Ostrogorski, o. c., 415, 429).

[34] Historija naroda Jugoslavije I, 88—99, 178.

[35] Liber Pontificalis, ed. L. Duchesne, Paris 1886, I, 328—332.

je to bio ravenski egzarh Izacije, čovjek posebna careva povjerenja,[35a] koji je već prije imao prilike upoznati Slavene,[36] i pod čiju je jurisdikciju kao ravenskog egzarha potpadala carska Dalmacija.[37]

Osim spomenuta dva izvora koji govore direktno o prisustvu, odnosno dolasku, Hrvata u ove krajeve za cara Heraklija postoje i drugi izvori koji na isto upućuju. Liber Pontificalis govori da je g. 641. papa »Ivan, po narodnosti Dalmatinac... u svoje vrijeme poslao... opata Martina s obiljem novaca, da po cijeloj Dalmaciji i Istri otkupljuje sužnje što su ih pogani zarobili...«[38] U isto vrijeme dao je papa sagraditi crkvu dalmatinskim mučenicima Venanciju, Anastaziju, Mauru i brojnim drugim i naredio da se njihove relikvije donesu »de Dalmatias et Histrias«.[39] Upotrijebljeni izrazi »per omnem Dalmatiam« i »de Dalmatias« upućuju na Porfirogenetov i Tomin izvještaj o dvjema Dalmacijama, bizantskoj i hrvatskoj.[40] Gornji izvještaj nadalje upućuje na već provedenu i stabilnu državnu organizaciju kod naseljenih »pogana« u Dalmaciji i Istri, kao i na to da novi stanovnici ovih provincija nisu bili neprijatelji rimsko-bizantskog carstva. Papa, naime, ne bi slao »multas pecunias per sanctissimum et fidelissimum Martinum abbatem« u njihovu sredinu bez dopuštenja i pomoći državnih vlasti, hrvatskih i bizantskih, napose carskog namjesnika u Raveni odlučnog i snažnog Izacija, da se radilo o nesređenim prilikama jednog neprijateljskog i neorganiziranog naroda.

Četrdeset godina poslije boravka opata Martina u Dalmaciji i Istri papa Agaton. zajedno s biskupima sakupljenim s njim na rimskom crkvenom saboru, upućuje poslanicu caru Konstantinu IV Pogonatu (668—685) u vezi s održavanjem Šestog ekumenskog koncila u Carigradu, koji je sazvan ujesen 680. god. U pismu koje su osim pape potpisali i 125 biskupa okupljenih u Rimu usput se govori i o Slavenima,

[36] Zaustavio je prodor Slavena preko Istre u Italiju. T. Peruško, Knjiga o Istri, Zagreb 1968, 18.

[37] M. Barada, Episcopus Chroatensis, Croatia Sacra 1, 1931, 165—66.

[38] Liber Pontificalis I, 330: »Johannes, natione Dalmata... temporibus suis misit per omnem Dalmatiam seu Histriam multas pecunias per sanctissimum et fidelissimum Martinum abbatem propter redemptionem captivorum qui depredati erant a gentibus.« U Historia Salonitana Maior 91 pisac je stavio pogrešnu godinu »sub annis domini DCXXV«, inače je konkretniji od Lib. Pontif. jer umjesto pogani — »a gentibus« stavlja »a Schlavis«.

[39] Liber Pontificalis, ibid.: »Eodem tempore fecit ecclesiam beatis martiribus Venantio, Anastasio, Mauro et aliorum multorum martirum, quorum reliquia de Dalmatias et Histrias adduci praeceperat, et recondit eas in ecclesia supra scripta, iuxta fontem Lateranenesem, iuxta oratorium Iohannis evangeliste.«

[40] Vrhovništvo Bizanta u ovo vrijeme bilo je u Dalmatinskim gradovima apsolutno neosporna činjenica i ti su gradovi sačinjavali bizantsku Dalmaciju. Hrvati su pak imali svoje posjede tik uz gradske međe ovih gradova te je razumljivo odakle plural za Dalmaciju. Radilo se dakle o bizantskoj i hrvatskoj Dalmaciji. Isto je bilo i sa Istrom.

pod kojima treba razumjeti Hrvate.[40a] Spomenuti odlomak glasi: »... Poznato je da se mnogi od onih koji Vam zajedno s nama služe (tj. naših kolega biskupa) nalaze usred Langobarda i Slavena, zatim Franaka, Gala i Gota te Britanaca, i oni se neprestano propitkuju i žele doznati što se čini glede apostolske vjere... Mi pak... svim silama nastojimo, da se država Vašeg kršćanskog Veličanstva,... čiji auktoritet zajedno s nama sve kršćanske nacije časte i poštivaju... pokaže uzvišenijom od svih naroda.«[41] Stranci su vjekovima Hrvate nazivali općenitim imenom »Sclavi«, »Schiavoni«, ali Hrvati su sami sebe nazivali Hrvatima i u karpatskoj pradomovini i poslije na jugu. Ova nas dakle poslanica upućuje na dvije činjenice; s jedne strane da su među Slavenima-Hrvatima tada djelovali biskupi, bez sumnje misionari, kao i na to da je tadašnja hrvatska država bila jaka, ugledna i kršćanska kao države Langobarda, galskih Franaka, španjolskih Gota i državice britanskih Anglosasa.[42]

U vezi s iznesenim postavlja se i pitanje pokrštenja Hrvata. Prema Porfirogenetu »Car Heraklije poslavši (izaslanika) dovede iz Rima vjerovjesnike i učinivši među njima nadbiskupa, biskupa, svećenike i đakone, dade pokrstiti Hrvate.«[43] Toma također donaša vijest o pokrštenju Hrvata i to govoreći o reorganizaciji dalmatinske hijerarhije: »Međutim pošalje vrhovni biskup nekog legata po imenu Ivana, rodom Ravenjanina, da obiđe dalmatinske i hrvatske strane i popravi spasonosnim opomenama kršćane«, njega je (Ivana) kler i puk splitski izabrao za svog nadbiskupa, »a on primivši posvećenje od gospodina pape, zađe među svoje ovce kao dobar pastir... spasavajući duše. Njemu bi dozvoljeno od apostolske Stolice da sav privilegij dostojanstva što ga je imala od davnine Salona, zadobije crkva splitska«, tada on »započe« po Dalmaciji i Slavoniji obilazeći »obnavljati crkve, rediti biskupe, određivati župe« i temeljima katoličke vjere obraćati narod.[44] Liber Pontificalis nam govori o boravku egzarha Izacija u Rimu za pape Severina (640), odnosno ubrzo iza njegova izbora.[45] S njim je vjerojatno u dogovoru poslao r a v e n s k o g svećenika Ivana u Dalmaciju da izvidi mogućnost reorganiziranja crkvenog života.[46] Isti je papa posve-

[40a] Nije poznato da su u ono vrijeme bilo koji od Slavena bili pokršteni, niti da su došli k njima koji misionari, dok za Hrvate imamo podatke kod Porfirogeneta i Tome Arhiđakona.

[41] Mansi, Collectio Conciliorum, XI, 294, ili Migne, Patrologia latina, 87, 1224—5.

[42] S. Sakač, Hrvatski 1300-godišnji jubilej, 85.

[43] De administrando imperio, Rački, Doc., 291.

[44] Historia Salonitana, ed Rački, Zagreb 1894, 33.

[45] Lib. Pontif., 329 i dr.

[46] Još 594—598. uplitao se ravenski egzarh u crkvene prilike u Dalmaciji u vezi s nedopuštenim postavljanjem biskupa Maksima. Godine 598. papa Grgur I postavlja za suca u ovom sporu ravenskog egzarha Kalinika, nadbiskupa Ravene Maksimilijana i nadbiskupa milanskoga Konstantina Rački, Doc., 256), pa je sasvim razumljivo da je pri svom boravku u Rimu i egzarh Isacije razgovarao s papom o reorganizaciji crkvenog života u Dalmaciji nakon avarsko-slavenskih pustošenja.

tio »za različita mjesta na broju četvoricu biskupa«, ta je konsekracija bila 640. godine.[47] Ako se oslonimo na Tomin izvještaj da se sve ovo dogodilo u vrijeme kad je u Dioklecijanovoj palači već bio organiziran gradski život Splita i uređen odnošaj s Hrvatima, opet se nalazimo u razdoblju 638—661, dakle u vrijeme pape Severina.

Iz navedenog bi rezultiralo da je papa Severin na poticaj Heraklijev, a preko njegova egzarha Izacija, poslao u Dalmaciju najprije izaslanika Ivana da izvidi situaciju, a zatim istoga na zahtjev klera i puka posvetio za nadbiskupa, posvetivši ujedno i njegova pomoćnika u misionarskom djelovanju. Ova dvojica su djelo započeli, a drugi su ga nastavili i to s uspjehom, kako se dade zaključiti iz akata VI ekumenskog koncila, odnosno iz pisma pape Agatona 680. godine. Da li je rezidencija nadbiskupu kojeg spominje Porfirogenet bio Spilt, kako to

Ninska nekropola mogla bi, dakle, upućivati jedino na to da je kristijanizacija tekla vrlo sporo,[51] ili, bolje, da su se poganski običaji pri sahrani pokojnika sačuvali vrlo dugo,[52] a za vrijeme kada su tu došli Hrvati može poslužiti samo kao termin post quem non.

U poznatoj raspravi »Ninski biskup u povijesti hrvatskog naroda« M. Perojević uporno stoji na stanovištu da su Hrvati pokršteni onda »kada su došli pod vlast Franaka i akvilejskog patrijarha jurisdikciju«, jer da u Hrvatskoj »početkom IX v. nije bilo nikakve posebne crkvene organizacije, a valjda ni svećenstva, kao što nije bilo ni mnogo kršćana...«[53] Uz ono što je već prije rečeno, ovome bih dodao mišljenje M. Barade, koji s pravom ističe da se ne može zanijekati poznata činjenica da »franačkog vojnika osvajača prati i mironosni krst misijonara«[54] i »da Franci nisu imali udjela u konačnom pokrštenju Hrvata, kao ni to da Franci Hrvatima udariše pečat katolicizma. Nu Franci ne zauzevši samo dalmatinsku Hrvatsku (803) nego i dalmatinske gradove (svrhom 805); time hijerarhični odnosi koje su Franci našli, na nijedan

[47] S. Sakač, o. c., 86; Isti, Apostol Hrvata Ivan Ravenjanin, Život 19, (1938), 401—421.

[48] Bulić—Bervaldi, Kronotaksa solinskih biskupa, Zagreb 1912.

[49] A. Matanić, De origine tituli »Dalmatiae ac totius Croatiae primas, Roma, 1952, 15—27.

[50] S. Sakač, o. c.; Bianchi, Zara Cristiana II, Zadar 1880, 300, smatra da je to bio ninski biskup, a tako i Farlati, Illyricum Sacrum (dalje samo Farlati) III, 123, V, 205.
tvrdi Toma Arhiđakon, teško je sigurno utvrditi,[48] premda to nije nipošto isključeno.[49] Drugi biskup, kojega spominje bizantski ljetopisac, mogao je biti zadarski.[50]

[51] Možda je bolje kazati da se samo na temelju jedne nekropole ne može ni govoriti o tome kako je brzo kršćanstvo negdje prihvaćeno ili ne.

[52] Još i danas postoje u našem narodu ostaci poganskih običaja pri sahranjivanju, kao gozbe u dalmatinskim mjestima, (ostatak stare slavenske »strave«), ostavljanje na grobovima pokojnika hrane u pojedinim mjestima u Srbiji.

[53] M. Perojević, Ninski biskup u povijesti hrvatskog naroda, Zagreb, 1939, 21.

[54] M. Barada, o. c., 172.

način nijesu se mogli izmijeniti ni tada a ni poslije god. 809, kad gradovi silom opet potpadoše pod Bizant.«[55] Karlo je u Dalmaciji morao naći već uređenu crkvenu hijerarhiju, ako ćemo vjerovati podacima koje nam je preko 120 godina ranije dao papa Agaton. Da li su nakon Ahenskog mira među neriješenim pitanjima bila i crkvena pitanja,[56] antagonizam, stvaran od franačkih misionara, protiv nadležne crkvene vlasti iz bizantskih gradova Dalmacije, koja je i dalje sezala na hrvatski teritorij, nije poznato ali je vrlo vjerojatno.

Čitavu ovu raspravu možemo zaključiti na slijedeći način: Počevši od dolaska Hrvata na nagovor cara Heraklija unutar granica stare Dalmacije, mogla se nastavljati »unio regionis politica item ac religiosa«[57] i to sve do dolaska Karla Velikog. Prvaci, odnosno knezovi hrvatski upravljali su čitavim teritorijem, a brigu oko pokrštavanja Hrvata vodili su najvjerojatnije nadbiskup solinsko-splitski i biskup zadarski, kao što je vjerojatno i sva zanatska i trgovačka djelatnost bila usmjerena prema ta dva centra. Dolaskom pak hrvatskih knezova pod vlast Karla Velikog, a Ahenskim mirom primorskih gradova pod bizantski temat Dalmaciju, prekinuta je veza ovih gradova s Hrvatskom. Crkveno pitanje ostalo je neriješeno.

U novonastalim prilikama Hrvatima je bio potreban novi, vlastiti centar kako ekonomsko-političkog tako i vjersko-kulturnog karaktera. U neposrednoj splitskoj okolici pritisnuti planinskim vijencem, iako su podizali dvorove i utvrđenja, Hrvati nisu mogli naći jedan strategijski povoljan položaj za bilo kakav značajniji centar, ali je zato u neposrednoj blizini Zadra ninska luka zaštićena velikim i prostranim zaljevom davala odličan strategijski položaj i mogućnost početka i razvitka trgovine na moru, dok mu je bogata pozadina Ravnih kotara davala snažnu ekonomsku podlogu na kopnu. Uz ovo ne smijemo zaboraviti činjenicu da je upravo ovaj kraj u pozadini Zadra, odnosno Nina bio jezgra hrvatskog naseljenja, što nam dokazuju ne samo starohrvatske županije koje se tu nalaze[58] nego i činjenica što se čitav kraj kojega danas poznajemo pod imenom Ravni kotari sve do turskih provala nazivao Hrvati.[59] »Možda bismo upravo iz ove činjenice smjeli zaključiti da su se oni razlikovali od ostale mase Slavena, različitih plemena, koja su ostala u tim krajevima poslije avaroslavenskih provala, jer inače ne bi postojala potreba da se za taj kraj naročito naglašava da je 'v. Hrvatih'.«[60] Na ovom će dakle teritoriju, izrastao na ruševinama stare Aenone, Nin postati sijelom županije i gradske župe, sijelom

[55] Ibid.
[56] F. Šišić, Povijest Hrvata, 312, 689.
[57] A. Matanić, o. c., 38.
[58] Spomenute županije bile su Nin, Nadin i Sidraga. Cfr. bilj. 28.
[59] T. Smičiklas. Codex diplomaticus (dalje samo CD) II, 268; Š. Ljubić, Listine o odnošajih južnoga slavenstva i mletačke republike (dalje Listine) III, Zagreb 1872, 432; CD IX, 219; I. Kukuljević, Kratki ljetopisi hrvatski, Arhiv za povjesnicu Jugoslavensku, knj. IV, 34, 39.
[60] B. Gušić, o. c., 47.

hrvatske biskupije, a povremeno i prijestolnicom knezova i kraljeva hrvatskih i stalnim njihovim ljetovalištem,[61] prvom poznatom slavenskom prijestolnicom u ovom dijelu Evrope.[62] U Ninu su se otvorila vrata kroz koja je Dalmatinska Hrvatska primila upliv Zapada u pogledu vjere i prosvjete;[63] u njemu je stvorena naročita simbioza u kojoj je crkva bila važan a ponekad i odsudan dionik u vlasti, koja ovdje »nije došla samo s Biblijom nego i s cjelokupnim kulturno-političkim kompleksom kršćanstva i ambicijom da bude arbiter u svim ljudskim mišljenjima i postupcima i u tom su smislu sve kulturne i umjetničke koncepcije bile u prvom redu njena domena.«[64]

II

Početkom IX stoljeća pokrštavanje koje su nastavili franački misionari moralo je biti u svojoj zadnjoj fazi. Kao prvi kršteni hrvatski knez izrijekom nam je poznat Višeslav (oko 800) sa sjedištem u Ninu, što potvrđuje do danas sačuvana krstionica svećenika Ivana iz Višeslavova vremena, koja je ujedno i najstariji poznati arheološki trag koji jasno potvrđuje postojanje sakralne arhitekture u Ninu već početkom IX stoljeća s toliko razvijenom simbolikom oblika i dekoracije te teologijom samog natpisa, da nesumnjivo upućuje na vrlo izgrađenu vjersku kulturu onih kojima je bila namijenjena, a ti nisu mogli biti tek pokršteni pogani.[65] Krstionica se nalazila u zasebnom baptisteriju, odnosno kapeli sv. Ivana koja se nalazila uz katedralu.[66]

[61] Rukopisi Naučne bilioteke u Zadru (dalje MS Zd) 214.
[62] Z. Črnja, Kulturna historija Hrvatske, Zagreb 1964, 96.
[63] M. Abramić, Nin (Aenona), Nova Europa 1929, knj. XX br. 2, 19.
[64] Z. Črnja, o. c., 88.
[65] Ova krstionica ima heksagonalni oblik — u uskoj vezi sa »feria sexta« tj. petkom kada je Krist umro za njih, krštenik. I krštenik dakle treba umrijeti dotadašnjem svojem načinu života. Kao što je Krist uskrsnuo iz groba na novi život, tako će i krštenik iz krstionice na neki način uskrsnuti na novi — kršćanski život. Na uskrsuće podsjeća i križ — procesionalni uskrsni križ — uklesan na krstionici, kakav se nosio u uskrsnom pohodu uz pjevanje stare uskrsne himne »Vexila regis prodeunt«. Ovoj bogatoj simbolici pridružuje se i natpis na samoj krstionici, koji je također vrlo izražajan i bogat a glasi: »HEC FONS NEMPE SUMIT INFIRMOS, UT REDDAT ILLUMINATOS. HIC EXPIANT SCELERA SUA QUOD DE PRIMO SUMPSERUNT PARENTE, UT EFFICIANTUR CHRISTICOLE SALUBRITER CONFITENDO TRINUM PERENNE. HOC JOANES PRESBITER SUB TEMPORE WISSASCLAUO DUCI OPUS BENE COMPOSUIT DEVOTE, IN HONORE VIDELICET SANCTI JOHANNIS BAPTISTE, UT INTERCEDAT PRO EO CLIENTULO SUO«. U prijevodu: »Evo ovaj zdenac prima bolesnike, da ih prosvijetli. Ovdje okajavaju svoj grijeh, što ga baštiniše od prvog roditelja, da postanu štovatelji Kristovi spasonosno ispovijedajući vječno Trojstvo. Ovu radnju dobro i pobožno izvrši za doba kneza Višeslava svećenik Ivan, a u čast svetoga Ivana Krstitelja, da odvjetuje za njega, svoga štićenika«. Oba teksta: original i prijevod u F. Bulić—L. Katić, Stopama hrvatskih narodnih vladara, Zagreb (bez

Uz Višeslavovu krstionicu drugi znameniti spomenik najranije hrvatske povijesti i kulture, ili možda čak i stariji od krstionice, bila bi današnja crkvica sv. Križ. Prema natpisu na arhitravu ove crkvice prema dosadašnjem čitanju i tumačenju njegovu crkvicu je podigao župan Godeslav[67] i ona je bila prvotno grobnica samoga župana i njegove porodice, a kasnije dvorska kapela i ujedno najbogatija ninska nadarbina.[68] Ne ulazeći direktno u kontroverzna mišljenja da li ova kapela po svom postanju pripada drugoj polovini VIII st.,[69] u IX[70] ili pak u XI stoljeće,[71] upozorio bih prvenstveno na sam natpis. Prema F. Šišiću »Ovaj teško čitljiv natpis, napisan frankogalskom rustičnom kapitalom uz primjesu kurzivnih merovinških oblika, te s točkama po sredini riječi, koje rastavljaju pojedine slogove, nesumnjivo pripada vremenu prije godine 800. te je podjedno najstariji hrvatski historijski spomenik, kao što je i sama kapela sv. Križa u Ninu ... a tako i župan ninski Godeslav najstariji nam po imenu poznati glavar Hrvatski.«[72]

godine), 11—12. Iz samog teksta jasno izlazi da nije moguće utvrditi da li je Višeslav bio i p r v i kršteni hrvatski knez, ali je najvjerojatnije bio njen naručitelj i darovatelj.

[66] U Monumenta Ecclesiae cathedralis Nonae ex antiquis, et recentioribus etiam scripturis, et documentis canonice, et in forma probanti decerpta ab illustrissimo, et reuerendissimo Donimo Francisci de Grassis eiusdem cathedralis episcopo. Anno Domini MDCLXXV, koji (zbornik isprava) se nalazi u Zadarskom nadbiskupskom arhivu, na str. 119—120, gdje se donosi isprava o vizitaciji ninske katedrale i svetačkih relikvija 1499. god stoji: »... ecclesiae cathedrali ab extra adheret Capella S. Ambrosii, eidemque Capella alia adheret S. Icannis in qua fons baptismalis, que duae Capelle sunt sub cura ordinaria.« Prema L. Jeliću, Spomenici grada Nina, Vjes. hrv. arh. dr. VI (1902), 104, kapela sv. Ivana Krstitelja je 1746. porušena, »a krstionica za uronjavanje muče u Mletke pokradena.« Sada se ona nalazi u Splitu a njena kopija u Ninskom muzeju. O De Grassisu vidi opširnu radnju J. Kolanovića u ovom Zborniku.

[67] F. Šišić, Priručnik izvora, 118—119, gdje je navedena i čitava starija literatura i čitanje Kukuljevića, Račkog i Ljubića. Kukuljević (Codex dipl. I, Zagreb 1874, 219): GODEZLAI IVPPA. NO. EN. IS. TO. D. MC. to jest: Godezlai iuppani Nonensis tempore? dedicatum? 110, 1100, Rački (Nadpis iz hrvatske dobe u Ninu. Bulletino spljetski XI 1888, 11-13): GODEZLAV IVPANO CH/R/ISTO DOMO CO/nsecrat ili consecravit a Ljubić (Vjesnik hrv. arh. dr. X, 1888, 13—16): GODESLAV(us IVPPA(nus) NO(nensis) CHRISTO DOM(in/O CO/nsecravit). Jelić, a s njim i Šišić (o. c., ibid) čita GODES/L/AV IVPPANO QVI ISTO DOMO CŌ/struxit). Vjeran snimak ovog natpisa, koji je danas znatno oštećen, ima Eitelberger, Die mitelalterichen Kunstdenkmale Dalmatiens, Wien 1884., 167.

[68] Bulić—Katić, o. c., 8—9; M. Veršić, Kroz historijsko-kulturnu prošlost starodrevnog Nina, Glas Zadra IV (1953) br. 8, str. 3; L. Jelić, Dvorska kapela sv. Križa u Ninu, Zagreb 1911 (s mnoštvom slika-fotografija), 24.

[69] L. Jelić, o. c., ibid.

[70] F. Šišić, Povijest Hrvata, 308.

[71] J. Belošević, Nin u Srednjem vijeku, NIN problemi arh. istraživanja, 58.

[72] F. Šišić, Priručnik izvora, 118.

Do sada je bilo više pokušaja čitanja spomenutog natpisa,[73] te se svi slažu kako natpis govori da je Godeslav (Godežav) podigao kapelu, na kojoj se on nalazi. Međutim, prema mišljenju P. Chandala, profesora na Orijentalnom institutu u Rimu,[74] ta čitanja nisu ispravna jer se radilo o pogrešnom razrješavanju kratica dviju zadnjih riječi natpisa, te bi se on imao čitati:

GODESAV IVPPAN QUI (IN) ISTO DOMINIO CON(DITUR)

Prema tome natpis bi označavao mjesto, dominij, na kojem počiva župan Godesav. Kosti koje su nađene u samoj kapeli upućuju također na njezinu prvotnu namjenu.[75] To što je ona namjenski i crkva nimalo ne smeta da bude i mauzolej, jer su mnogi kršćanski vladari nastojali da budu sahranjeni u crkvama, blizu oltara i svetačkih moćiju, očekujući tako njihov bolji zagovor u prekogrobnom životu. Sama osnova grčkog križa ove crkvice podsjeća na Konstantinov »Apostoleion« u Carigradu, u stvari mauzolej za carsku familiju okružen trijemovima i dvoranama za kler, cara i pratnju, te dvoranama za sastanke, kupatilima i velikim slobodnim i ukrašenim prostorom.[76] I Sv. Križ bio je uklopljen u čitavu konstrukciju kneževskog, kasnije kraljevskog, dvora,[77] a možda nije bez posebna razloga nazvan »Sacellum Constantinianum in titulo S. Crucis.«[78] Poznati grob Gale Placidije u Ravenni, također građen u stilu grčkog križa, isto je tako bio i crkva i mauzolej.[79] Istog stila i namjene bio je u početku i Sv. Marko u Veniciji,[80] a Konstantinov »Apostoleion« imitirao je sv. Ambrozije u Milanu, i car Justinijan u Efezu.[81] Osnova križa imala je simbolizirati smrt, a obavezna kupola

[73] Cfr. bilj. 67.

[74] Na čitanje P. Chandala upozorio me je u veljači 1969. god. dr S. Sakač, profesor na Orijentalnom institutu.

[75] L. Jelić, o. c., 22—23.

[76] H. Grisar, Roma alla fine del mondo antico II, Roma 1930, 196—197,

[77] L. Jelić, o. c., slika 3, str. III. Sama kapelica je kasnije popravljana, a prema mišljenju Kukuljevićevu (Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju, Arhiv IV, Zagreb 1857, 317—318) preslica nad glavnim vratima nije pripadala prvotnom slogu crkve nego je kasnije nadograđena. »Posjed ove crkvice bio je najbogatija nadarbina kasnije ninske biskupije, a bez sumnje — te zemlje darovao je crkvi Godeslav od državnog imanja. I kad nesta narodnih hrvatskih kraljeva, a mletački lav ugnijezdio se u Ninu, i onda je nad nadarbinom sv. Križa vršila država patronatsko pravo — znak, da je od davnine to pravo patrilo ninskom županu kao zastupniku hrvatske države. Najveća čast u biskupiji ninskoj i za kasnija vremena je bila — nadarbina sv. Križa... Zvono crkvice sv. Križa za mletačko doba zvalo je gradskog kneza i vijećnike na vijeće onako, kako je za hrvatskih vladara zvalo kralja i župane na sabor... Godine 1809. car Napoleon ote crkvi imanja i otada propade i izgubi se zvono, a crkva prestade biti dvorskom kapelom.« Bulić—Katić, o. c., 8.

[78] Bianchi II, 259.

[79] S. Batušić, Umjetnost u slici, Zagreb 1961, 84—86. S. Muratori, Ravenna. Monumenti e arte, Enciclopedia italiana XXVIII, 1935—45, 871.

[80] M. Tortora, La piante dell'antico San Marco ritrovata sotto la basilica d'oro, L'Osservatore Romano — 9 luglio 1966 — N. 156, p. 3.

[81] H. Grisar, o. c., 198.

na sredini uskrsnuće kojem se nadao onaj koji tu leži.[82] Prema svemu iznesenomu smatram ispravnijim čitanje P. Chandala, i Godesavov natpis bi označavao, kako sam i gore kazao, da on počiva tu, na svom dominiju. Da li je natpis čitav i da li mu je prvotno mjesto bilo to na kojem se sada nalazi, ne ulazi u okvir ovog rada.

Pri čitanju samog imena odlučio sam se za čitanje »GODESAV« smatrajući da ime nosi avestijski karakter, gdje su mnoga imena kombinirana dodatkom -sav, -savos.[83] Utjecaj staroperzijske onomastike i kulture na slavenski svijet, premda do sada nedovoljno ili s krivih pozicija obrađivan, mora se priznati makar i u manjoj mjeri.[84] I s obzirom na samu titulu »župan«, polatinjeno »iuppan«, moglo bi se kazati da ima iste izvorne karakteristike kao i samo ime.[85] S obzirom na pleternu dekoraciju, ne govoreći o njezinoj provenijenciji, upozoravam samo na to da je ona poznata na avestijskom teritoriju još u starom vijeku, u prvim stoljećima kršćanstva, u IX stoljeću i dalje.[86]

Poslije Višeslava, odnosno poslije Godesava nastupa jasniji period ninske povijesti, budući da su ličnosti koje se u vezi s Ninom spominju historijski posve jasno utvrđene. Ostaje kontroverzno još jedino pitanje vremena osnivanja ninske biskupije.

Prema F. Šišiću kneza Višeslava naslijedio je kao dalmatinsko-hrvatski knez i franački vazal Borna (o. 810—821), »po svoj prilici ne

[82] U starije kršćansko vrijeme kupole su bile ukrašene osmerokrakim zvijezdama i obojene plavo, da bi tako podsjetile kršćane da zemaljski život i smrt (crkve u tlocrtu osnova križa) završavaju uskrsnućem — osmi dan tj. dan po suboti koja je kod židova bila sedmi dan — i životom u nebu. Jedna od najljepših takovih primjeraka je Lateranska bazilika u Rimu.

[83] V. Miller, Epigrafičeskije sljedi iranstva na jug Rossii, Žurnal ministerstva narodnago prosvješčenija, čast CCXLVII (1886), 254. U hrvatskim spomenicima poznata je složenica sa spomenutim nastavkom — sav još 1103. u imenu »Budisav Bogdan ban od Like i Krbave«, koji je bio začetnik Lige kotara ninskoga. Cfr. bilj. 338.

[84] Ivan Dujčev, Il mondo Slavo e la Persa nell'Alto Medioevo, Atti del congressosul tema: La Persa e il mondo Greco-Romano. Roma 11—14 aprile 1965, Roma Accademia nazionale dei lincei 1966., Narodni običaj Ljelje—Kraljice, izdanje JAZU, Zagreb 1967.

[85] »It is a loanword from Iranian but not from (N—pers. šuban), as Markwart assumed in his«, Sprach und Kulturgeschichltliche Analekten Ungarische Jahrbücher IX, 1929, 85; Avest. fšu-pān »chepherd«, Christan-Sogdian xûšpānè xšu-pānē, where xš fš (dr P. Tedesco) ... As a Turkic title, it must have bee borooved into Slavic at an early date: ... (occurs in the suprasl. (...) cfr. zoupania, De admin. imp.), Karl H. Menges, Some Päčänäg Names, Byzantion, XVII, 194—1945 (American Series, III), p. 264.

[86] L. Jelić, Dvorska kapela u Ninu, Dodatak; Architettura medievale armena, Roma 1968; U. M. de Villard, Le chiese della Mesopotamia Roma, 1940, 66, 69; F. Radić, Crkvice hrvatsko-romaničkoga sloga na Lastovu, Starohrvatska Prosvjeta VIII, 1904, 31—34; J. Strzygowski, Die Altslavisehe Kunst, Augsburg 1928, 82ss; cfr. G. Godard King, Pre-romanesque Churches of Spain, Bryn Mawr 1924, usput, A. Haupt, Mesopotamische und Spanische Kirchen, Monatshefte für Kunstwissenschaft, 1910, 267ss; G. Gerola, Monumenti veneti dell'isola di Creta, II, Venezia 1908, fig. 137, 261, 235; Bertaux, Lart dans l'Italie Méridionale, I, Paris 1904, pg. 122ss.

samo nasljednik nego i sin Višeslavov«.[87] Šišić smatra da je u njegovo vrijeme osnovana biskupija u Ninu sa stolnom crkvom posvećenom sv. Anselmu (Aselu), pod koju potpade čitava dalmatinskohrvatska kneževina, podvrgnuta akvilejskom patrijarhi.[88] Prema Farlatiju, biskupija je obnovljena ili osnovana u VII st., po dolasku Slavena i njihovu krštenju, a biskupa bi im odredio Ivan Ravenjanin.[89] No o svemu ovome kasnije.

Bornu naslijedi po želji Hrvata i s carskom privolom njegov sinovac Vladislav (821—835?) kao vjerni vazal franački, sa sjedištem vjerojatno u Ninu.[90] Za vrijeme ustanka Ljudevita Posavskog, koji je izbio još za vladanja kneza Borne (819) nije nam poznat Vladislavov stav direktno. Međutim, izgleda da svojom vojskom nije sudjelovao ni na jednoj strani te bi se moglo zaključiti da se je držao linije strogog legitimiteta. Ljudevit pak, nakon neuspjelog ustanka nastanio se kod Vladislavljeva ujaka Ljudemisla, ali ga ovaj, po svoj prilici na zahtjev Franaka, dade iz potaje ubiti. (823).[91]

Knez Mislav (o. 835—845), po svoj prilici neposredni nasljednik Vladislavov, ima svoj dvor (curtis) ne više u Ninu nego u Klisu. On je sagradio u mjestu Putalju, nedaleko ruševina Salone, crkvu sv. Jurja, koju obdari posjedima i kmetovima, a kao susjed grada Splita sjeti se tamošnje crkve, pa joj odredi desetinu od plodova i životinja na svom kneževskom posjedu u susjednom Klisu.[92] Istina, splitska crkva bila je na tuđem, bizantskom, teritoriju i potpadala pod carigradskog patrijarha, ali je u ovo vrijeme i Bizant bio u dobrim odnosima s franačkom državom i carigradski patrijarh s papom.

Mislavov nasljednik Trpimir (o. 845—864) priznavao je doduše vlast franačkog cara Lotara (840—855) kao kralja Italije, ali je uza sve to nastupao kao posve samostalan vladar, »dux Chroatorum iuvatus munere divino«. Odmah u početku svoga vladanja (.846), dok je bizantski dvor bio zauzet sređivanjem unutrašnjih državnih i crkvenih pitanja nakon pobjede nad ikonoklastima, knez Trpimir pobjeđuje »narod Grka« i njihova patricija.[93] U spomen vjerojatno toga rata odlučio je podići samostan sv. Petra u Rižinicama kod Klisa zajedno s crkvom. Po završenom poslu zamoli od svoga kuma i prijatelja splitskog nadbiskupa Petra da mu dade srebra za crkvena utenzilija. Za uzvrat on potvrdi vlasništvo splitske crkve nad zemljištem u Lažanima i Tugarima, koje je nadbiskup Petar kupio, a potvrdi mu i darovnicu kneza

[87] F. Šišić, Pregled povijesti..., 88.
[88] Isti, Povijest Hrvata, 309.
[89] Farlati IV, 205.
[90] J. Lucii, De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex, Vindobone 1758, lib. I, c. XV, 52; F. Šišić, Povijest Hrvata, 318.
[91] F. Šišić, Pregled povijesti..., 90.
[92] Isti, Povijest Hrvata, 236.
[93] N. Klaić, Zadar, Dalmatinska metropola, 111.

Mislava.[94] Za vrijeme oštre borbe između pape Nikole I i patrijarhe Focija, kojega slijede dalmatinski biskupi nadležni na hrvatskom teritoriju, nije nam poznato opredjeljenje Trpimirovo, ali je vjerojatno on slijedio primjer svog prijatelja i kuma nadbiskupa splitskog Petra, što se dade zaključiti iz događaja koji su slijedili.

Premda je Trpimir imao tri sina, Petra, Zdeslava i Mutimira, nije ga naslijedio ni jedan od njih. Na kneževski prijesto dolazi, naime, Domagoj (864—876), član nove dinastije, koja je za razliku od prve[95] bila orijentirana prema Rimu i papinstvu. U novoj situaciji Hrvatska je praktično bila bez vlasti jednog nadležnog biskupa. Ako su franački misionari i pomogli Domagoju da dođe na vlast, on ipak za uzvrat nije htio i crkvu podložiti franačkoj vlasti, budući da je već planirao i političko osamostaljenje svoje države. Domagoj se dakle obrati na papu Nikolu I da on odredi hrvatskoj samostalnog biskupa, ali mu ovaj kao ni bugarskom caru Borisu ne udovolji.[96] Osnutak je vlastite biskupije bio Domagoju i Hrvatima preči nego razmišljanje zašto im to papa ne dozvoljava i zato oni sami »kler i puk ninski« izaberu sebi biskupa. Teokratski duh Nikole I (858—867) nije se s ovim mogao složiti i zato on prigovara kleru i puku ninske biskupije kako su mogli sami po sebi osnovati biskupiju, kad se bez njegova pristanka ni bazilike ne smiju sagraditi.[97] Ime izabranog biskupa nije nam poznato, kao ni to da li je on bio prvi rezidencijalni ninski biskup,[98] ali je bez sumnje sigurno bar to da je od toga vremena Nin imao svog redovnog i rezidencijalnog biskupa,[99] koji će biti podvrgnut direktno Rimu, a ne ni akvilejskom patrijarhu ni splitskom metropoliti.[100]

Pošto je sredio pitanje biskupije, Domagoj se istakao 870. godine svojom mornaricom pod Barijem protiv Arapa kao saveznik i podanik cara Ludovika II (855—75) i u borbi protiv Mlečana. Otkrivši i ugušivši jednu zavjeru, koju su proti njemu skovali vjerojatno pristaše prognatih Trpimirovih sinova, mogao je Domagoj misliti i na potpuno državno osamostaljenje. I doista pod kraj njegova života digoše se Hrvati protiv Franaka, međutim Domagoj ne dočeka pobjede već u toku ustanka umre. Naslijedio ga je sin, koji sklopi mir i prijateljstvo s franačkim saveznicima Mlečanima. Spomenuti ustanak neki povjesničari poistovjetuju sa ustankom kojega spominje Porfirogenet i koji

[94] F. Šišić, Priručnik izvora, 192—195; M. Kostrenčić, Nacrt historije hrvatske države i hrvatskog prava, Zagreb 1956, 115—117; F. Šišić, Povijest Hrvata, 333; Z. Črnja, o. c., 94—96.

[95] M. Barada, o. c., 180.

[96] M. Perojević, o. c., 50.

[97] F. Šišić, Priručnik izvora, 199—200.

[98] M. Perojević, o. c., 34, smatra da je prvi rezidencijalni ninski biskup bio Anselm, koji je bio i misionar koji je pokrstio u Domagojevo vrijeme Hrvate i od naroda kasnije štovan kao svetac.

[99] M. Barada, o. c., 181.

[100] Isti, o. c., 181—185.

bi trajao sedam godina,[101] dočim drugi smatraju da se Porfirogenetovo pisanje odnosi na ustanak Ljudevita Posavskog.[101a]

Pomoću Bizanta Trpimirov sin Zdeslav (878—79) otimlje prijestolje Domagojevu sinu,[102] a Hrvatsku odmah stavlja pod vrhovništvo cara Bazilija i crkvenu vlast Bizanta.[103] Sudeći pak po pismu pape Ivana VIII »dilecto filio Sedesclavo glorioso comiti Sclavorum«,[104] u kojem mu preporučuje svoga legata za Ugarsku, ili papa nije bio dovoljno upućen u crkvenu politiku Zdeslavovu, ili njegovu vezu s Bizantom nije smatrao trajnom i ozbiljnom. Što se tiče Zdeslavovih podanika, situacija je sasvim drugačija. Ne slažući se s njegovom politikom, oni se pobune i za kneza bude postavljen velikaš Branimir (879—892), za kojega se Hrvati još tješnje povežu sa Zapadom.[104a] Zdeslav je tom prilikom vjerojatno ubijen.

Odmah po svom nastupu Branimir pošalje papi svog pouzdanika svećenika Ivana, koji mu preda kneževo pismo i usmeno ga obavijesti o tome da se sav hrvatski narod povratio apostolskom prijestolju sv. Petra.[105] Kod pape se svećenik Ivan zauzeo i za đakona Teodozija, izabrana za ninskog biskupa, prikazavši ga u najljepšim bojama, te ga papa pozivlje da u Rim dođe na biskupsko posvećenje kao što su činili njegovi predšasnici: »unde antecessores tui... summique sacerdotii honorem sumpserunt... et ipse ab apostolica sede... episcopalem consecrationem per nostre manus impositionem... percipias.«[106] Kako i u pismu knezu Branimiru,[107] tako isto i u pismu kleru i narodu hrvatskomu[108] papa izražava veliku radost što se sav narod povratio Rimskoj crkvi, kojoj su njihovi preci rado pripadali, sazivljući na njih poseban blagoslov. Iduće godine, pošto je riješen sukob između pape i Focija, dalmatinski gradovi ostadoše pod crkvenom i svjetovnom jurisdikcijom Bizanta, dočim se patrijarh i car odrekoše kneževine Hrvatske, koja tako postade (oko 880) posve nezavisnom državom, ne priznavajući nad sobom ničije vrhovne vlasti.[109] O svemu ovome obavijestio je stigavši u Rim lično biskup Teodozije papu Ivana VIII te on ponovo šalje pismo »excellentissimo viro Branimero glorioso comiti

[101] Rački, Documenta 328; F. Šišić, Pregled povijesti..., 105, bilj. 30; Z. Črnja, o. c., 85—86; M. Perojević, o. c., 52.

[101a] Ferjančić, Bizantinski izvori, Beograd, II, 1959, bilj. 92.

[102] Ivan Đakon: »Hid siebus Sedesclavus, Tibimiri ex progenie, imperiali fultus presidio Constantinopolim veniens, Sclavorum ducatum arripuit filiosque Domogor exilio trusit.« Rački. Documenta, 373; F. Šišić, Povijest Hrvata, 360, bilj. 35; M. Barada, o. c., 180.

[103] F. Šašić, o. c., 362.

[104] Isti, Priručnik izvora, 202.

[104a] Natpis opata Teudeberta nađen u Ninu. Vidi prilog.

[105] Ibid., 202—203.

[106] Ibid., 204.

[107] Ibid., 202—203.

[108] Ibid., 205.

[109] A. Strgačić, Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenim ustanovama grada Zadra, Zadar—Zbornik 1954, 377.

et dilecto filio nostro« te kleru, županima i cijelom hrvatskom narodu, u kojem ih opominje da ustraju u vjernosti i nalaže da po Teodozijevu povratku pošalju u Rim poslanike koji će ga obavijestiti o hrvatskim željama, a zatim će s njima papa poslati svog poslanika kojem će po običaju rimske crkve sav narod položiti prisegu vjernosti.[110]

Biskup Teodozije primio je biskupsko posvećenje iz ruku akvilejskog patrijarha, ali papa Ivan, kojemu je bio najvažniji povratak Hrvata, nije zbog toga pravio pitanje. Međutim, kada je nakon smrti biskupa Marina[111] preuzeo upravu i splitske crkve, dobivši potvrdu od oglajskoga patrijarha Walberta, papa kori i patrijarhu, koji da je prekoračio (excessisse) granice svojih prava,[112] i Teodozija da je tim činom zastranio (deviasse).[113] Da je Teodozije bio Walbertov sufragan, papa mu sigurno ne bi prigovarao, što je sasvim jasno iz istoga papina pisma patrijarhi, u kojem ga po drugi put opominje i sili da već jednom redi Lintwarda, sufragana u Comu, kojeg je već izabrao kler i želi ga puk; u protivnom bit će prisiljen sam ga zarediti, premda ne bi htio »alicuius ecclesie privilegium infringere«.

Dakle, ako je papa Ivan VIII pozivao Teodozija da se zaredi u Rimu kao i njegovi predšasnici, onda je jasno da je Teodozije zastranio išavši u Akvileju. Nadalje, ako papa Stjepan VI s jedne strane prigovara akvilejskom patrijarhu Walbertu zašto ne redi svog sufragana kojega narod hoće, i s druge strane kori prvo Teodozija zašto se zaredio u Akvileji a zatim Walberta zašto prelazeći granice svojih prava potvrđuje solinskog, odnosno splitskog biskupa, nesumnjivo je da se radi jedino o nedozvoljenoj presumpciji i jednog i drugog. Ninski, dakle, biskup nije, kao ni solinsko-splitski, bio sufragan Akvileje.

Teodozije je nastavio upravljati splitskom nadbiskupijom i via facti s time se složio i papa Stjepan VI i zato mu on 887/888. obećava pallium kad »ad apostolorum limina« dođe u Rim.[114] Teodozije je u mnogome obnovio splitsku crkvu, a jer je ujedno bio i ninski biskup, pod njegovu jurisdikciju potpadala je i čitava kneževina hrvatska, te nije čudno da se u ovim prilikama rodila ideja uspostave nekadašnje solinske metropolitije sa svima njezinim pravima, samo što će svaki sa svojih pozicija ta prava za sebe tražiti, i ninski i splitski biskupi. Nije poznato da li je Teodozije išao u Rim.

Teodozijevi nasljednici, na ninskoj stolici Aldefreda a na splitskoj Petar II, došli su brzo u sukob i to upravo zato jer su kao nasljednici istog a na dvije različite stolice smatrali da u nekim pitanjima imaju ista prava. Radilo se, naime, o posjedovanju Putalja koji se je nalazio u granicama ninske biskupije, a koji je svojevremeno Trpimir potvrdio splitskom nadbiskupu. Teodozije bez sumnje, a vjerojatno i njegovi

[110] F. Šišić, Priručnik izvora, 207—208.
[111] Ibid., 209; A. Strgačić, o. c., 377; F. Šišić, Povijest Hrvata 389—390.
[112] F. Šišić, Priručnik izvora, 209.
[113] Ibid., 210.
[114] Ibid.

ninski predšasnici, faktično su posjedovali Putalj (dominio detinetur),[115] pa je razumljivo da je po smrti Teodozijevoj mogla nastati prepirka između njegovih nasljednika za ovaj posjed. Nadbiskup Petar II mogao je doći tom tražbinom pred Mutimira (892—o. 910), sina darovatelja i člana dinastije sklone Bizantu i njegovim dalmatinskim gradovima, te nije ni čudo da je tražbinom i uspio.[116]

U vrijeme kneza, odnosno kralja Tomislava (o. 910—928), koji je od svog prethodnika primio primirenu i uređenu državu, Dalmatinska Hrvatska je toliko osnažila da se uspjela suprotstaviti Mađarima kao saveznik Panonske Hrvatske i sjediniti je sa sobom u jednu državu; toliko je bila snažna na moru i na kopnu da je i sam bizantski car Roman Lekapen, bojeći se bugarskog cara Simeona, zatražio savezništvo kralja Tomislava, davši mu na upravu dalmatinske gradove i odlikovavši ga naslovom patricija i prokonzula.[117] U isto vrijeme (923) patrijarh Nikola prepusti Rimu dalmatinske gradove u crkvenom smislu.[118] »Tako su najzad dalmatinske varoši i ostrva trajno došla u krilo zapadne crkve s jedne, a u bližu i tjesniju političku vezu sa susjednom hrvatskom državom s druge strane.«[119] U novonastalim prilikama ponovo se nametalo pitanje rješavanja crkvenih pitanja i jurisdikcije pojedinih biskupija na Tomislavovu teritoriju. No dok su za vrijeme Branimira pod jednom crkvenom upravnom vlašću (Teodozijem) bili i dalmatinski gradovi i hrvatska država,[119a] dotle je za Tomislavove vlasti i ninski biskup mogao za sebe svojatati prava solinske metropolije kao onaj koji najveći dio njezina nekadašnjeg teritorija drži pod svojom jurisdikcijom, i splitski nadbiskup kao faktični nasljednik solinske biskupske stolice. K tome su dalmatinski biskupi na čelu sa splitskim nadbiskupom Ivanom — koji upravo tada postaje metropolita — tvrdili da je apostol Petar poslao bl. Dujma kao propovjednika u Salonu i da je on, dakle, bl. Dujam, odredio »ut ipsa ecclesia et civitas, ubi sancta eius membra requiescunt, inter omnes ecclesias provincie huius primatum habeat et metropolis nomen super omnes episcopatus legitime sortitur...[120] Ta tvrdnja nije bila tačna. Danas je konačno riješeno pitanje koji je Dujam bio historijska ličnost, a koji izmišljena.[120a] Dujam iz apostolskog doba, dakle tobožnji Petrov učenik nije

[115] M. Barada, o. c., 176, bilj. 52.
[116] Ibid.
[117] N. Klaić, Problem vrhovne vlasti nad Dalmacijom, Zadar—Zvornik 150—151.
[118] A. Strgačić, o. c., ibid.
[119] F. Šišić, Povijest Hrvata, 411.
[120] Isti, Pregled povijesti..., 123.
[120a] C. Fisković je 1958. godine pod glavnim oltarom katedrale u Splitu pronašao olovnu škrinjicu s kostima sv. Duje. / vidi Slobodna Dalmacija, Split od 26. II 1958. str. 5. Uporedi i D. Mandić, Sv. Venancij ili sv. Dujam, rasprave i prilozi, Rim, 1963, 16; L. Katić, Vjerodostojnost Tome Arciđakona i posljednji dani Solina, Vjesnik za arh, i hist. dalma. Split, 53, 1951, 110.

postojao, ali Splićani su ga izmislili zato da bi dokazali kako njihov grad jedini ima apostolicitet. Priča je uspjela i na njen je račun splitski biskup doista postao metropolita.[120b]

Kralj Tomislav u želji da riješi sporna pitanja, a s druge strane ne hoteći udaljiti od sebe episkopat dalmatinskih gradova, smatrao je da će pitanja crkvene jurisdikcije najbolje riješiti jedan pokrajinski crkveni sabor. U tu svrhu »zadarski biskup Formin zajedno s hrvatskim kraljem Tomislavom, humskim knezom Mihajlom i njihovim dostojanstvenicima i s ostalim dalmatinskim biskupima uputi g. 925. molbu papi Ivanu da im pošalje na crkveni sabor u Split svoje izaslanike i svoju poslovnicu.«[121] Na tome saboru, kojemu je uz dalmatinske biskupe i opate te Grgura, ninskog biskupa, prisustvovao i kralj Tomislav sa svojim dostojanstvenicima, posebno se raspravljalo o dvama pitanjima: o upotrebi živog — slavenskog — jezika kao liturgijskog u pojedinim krajevima Hrvatske (čl. X), što je bilo protivno praksi rimske crkve te je to smatrano nekom vrstom shizme, i o drugom pitanju i mnogo značajnijem pitanju, naime, proširenju metropolitske jurisdikcije splitskog nadbiskupa na čitav teritorij kojim je vladao Tomislav.[121a] Član XI zaključaka splitskog sabora[121b] prema kojem se »episcopus Chroatorum« morao podvrći splitskoj metropoliji bio je u potpunom skladu sa čl. I zaključaka ovog sabora prema kojem salonitansko-splitskoj crkvi pripada meropolitsko pravo i primat. Ostali zaključci osim čl. XII odnose se na razne disciplinske propise.[122] Čl. XII zaključaka ovog sabora najjasnije koliko je to samo moguće ocrtava nam stav kralja Tomislava prema odredbi o podvrgavanju splitskom metropoliti ninske biskupije, odnosno do tada samostalnog hrvatskog biskupa. Naime, ovaj članak ima izrazito prijeteću notu: »A ako kralj i prvaci Hrvata žele da dadu svom biskupu sve biskupije naše provincije, nijedan od nas neće u cijeloj njihovoj državi ni krstiti, ni rediti svećenike, ni posvećivati crkve . . .«[123]

[120b] N. Klaić, Zadar — dalmatinska metrolopa. . ., 112, bilj. 5. Nepravilno bi ipak bilo tvrditi da je samo zahvaljujući uspjeloj legendi o apostolicitetu solinske crkve (sv. Duje je živio u IV st., odnosno podnio je mučeništvo 304. godine. A. Matanić, o. c., 15) ponovno uspostavljena ova metropolija. Njoj je naime išla u prilog činjenica da je sve do 614/15 solinska crka stvarno bila prva crkva u Dalmaciji i pravno i po časti. (A. Matanić, o. c., 15—27).

[121] G. Novak, Presjek kroz povijest grada Zadra, Grad Zadar—presjek kroz povijest, Zadar, 1966, 9; F. Šišić, Priručnik izvora 213—214.

[121a] A. Matanić, o. c., 39—40.

[121b] Hist. Salonitana Maior, 101 »Ut episcopus Croatorum, sicut nos omnes, nostre ecclesie metropolitane subesse se sciat.«

[122] Hist. Salonitana Maior, 99—102; F. Šišić. Priručnik izvora, 218—200.

[123] Hist. Sal. M., »Quod si rex et proceres Croatorum omnes dioceseos episcoporum infra limites nostre metropolitane suo cupiunt vindicare pontifici, nullus ex nostris per omnem provinciam eorum neque regenerationes faciat, ,neque ecclesias, vel presbiteros consecret . . .«; F. Šišić, Priručnik izvora, 219—220.

Saborske zaključke morao je potvrditi papa. Međutim papa Ivan X nije potvrdio onaj zaključak koji se odnosi na ninsku biskupiju, budući da su o ovom pitanju do pape došli različiti izvještaji i pisma. Papa zato pozivlje splitskog nadbiskupa Ivana i ninskog biskupa Grgura da lično dođu k njemu poradi izravnavanja spora koji se sastojao u tome što je i Grgur želio postići »primatum Dalmatianorum episcoporum«. Mjesto Ivana i Grgura mogao je doći i jedan njihov sufragan — »ut tu cum Gregorio aut unus uester suffraganeus episcopus veniens cuncta per ordinem nobis reuelent.«[124] Da li su se papinu pozivu da dođu u Rim odazvali Grgur i Ivan, o tome dokumenti šute.

U rješavanju spora o primatu ninske i splitske biskupije odluku je donio drugi splitski crkveni sabor, na kojem su prisustvovali jedino Ivan splitski, Formin zadarski i Grgur ninski sa hrvatskim princepsom (sic!) i njegovim velikašima. Saboru je predsjedao papinski legat biskup Madalbert. U ovo vrijeme rimskom crkvom nije više upravljao Ivan X nego Leon VI (928), a isto tako ni hrvatskom državom kralj Tomislav,[125] pa su i zaključci bili doneseni posve u korist splitske metropolije, određujući da joj pripadaju kako Zadarska crkva tako i ostale dalmatinske crkve, »Arbensis, Ueclensis, Absarensis« koje su na zapadu, i one koje se nalaze na istočnoj obali, »id est Stagnensis, Ragusitana et Catharitana.«[126] Ninska crkva koja »non episcopum antiquitus sed archipresbyterum sub (iuris)ditione episcopi habuisse dignoscitur« ima se dokinuti, a njezin biskup Grgur može izabrati za svoje sjedište nekadašnje biskupije Skradin, Sisak ili Duvno ili pak ako mu je to malo nek uzme sve tri.[127] Ove je zaključke razmotrio, sankcionirao i podnio papi na potvrdu biskup Madalbert. U posebnom pismu Forminu, Grguru i ostalim biskupima papa potvrđuje zaključke s time što Grguru određuje samo Skradin kao sjedište.[128]

Ovdje bi se mogli još jednom malo dotaći stava Tomislavova na splitskom saboru. Izgleda kao da je Grgur bio prepušten sam sebi. Istina, najteži dio borbe morao je snositi sam Grgur, ali ni Tomislav nije stajao skrštenih ruku. On je sigurno htio udobrovoljiti splitskog nadbiskupa i dalmatinski kler uopće, ne ostavljajući ni Grgura samog sebi. Da je on sa svojim velikašima upravo na Grgurovoj strani, upućuje već spomenuti čl. XII zaključaka prvog splitskog sabora u kojem se prijeti Tomislavu i velikašima bojkotom ukoliko budu podržavali Grgura u njegovim aspiracijama da bude primas Hrvatske. Nije sigur-

[124] Hist. Sal. M., 103; F. Šišić, Priručnik izvora, 221.

[125] F. Šišić, Priručnik izvora, 222, bilj. 2. U potpunosti se slažem sa Šišićevim mišljenjem ovdje nabačenim da Tomislav nije bio živ za održavanja drugog splitskog crkvenog sabora. Teško je vjerojatno da Splitski kroničar ne bi znao ime hrvatskog vladara na ovom tako značajnom crkvenom saboru. Ako dakle on stavlja samo »Princeps Chroatorum«, onda bi najvjerojatnije bilo da je sabor održan odmah iza smrti Tomislavove i prije nego ga je naslijedio Trpimir.

[126] F. Šišić, Priručnik izvora, 222.

[127] Ibid. 222—223.

[128] Ibid., 223—224.

no, ali se može pretpostaviti i to da papa Ivan X nije u tom pitanju htio donijeti presudu upravo na Tomislavovu intervenciju.[129] Na drugom saboru izgleda kao da je hrvatski princeps napustio Grgura: »Sigurno je naime da se bez kraljeva pristanka ne bi mogla protegnuti jurisdikcija latinskih biskupa na nezavisan hrvatski teritorij, niti bi se mogla jedina biskupija jedne suverene države ukinuti i raskomadati i dati k tome biskupima koji zapravo i nisu u toj državi.«[130] Prema mišljenju Lj. Karamana, Tomislav i nije mogao neposredno utjecati na stvaranje saborskih zaključaka, jer su to bili »concilia mixta« kojima su uz crkvene dostojanstvenike prisustvovali i svjetovni velikaši, ali bez prava glasa.[131] Ipak na drugom saboru, iako je za razliku od zaključaka prvoga ninska biskupija jednostavno ukinuta, pripušta se »mogućnost da biskup Grgur zadrži teritorij sve tri negdašnje biskupije — Skradin, Sisak i Duvno, što će reći da se pripušta mogućnost da Grgur zadrži veći dio dotadašnje ninske biskupije.«[132] Konačnu odluku donio je sam papa, a ne sabor u Splitu.

Grgur se papinoj odluci pokorio, iza čega je nastupio u ninskoj biskupiji interregnum, koji je trajao više od sto godina.[133] Prema Bianchiju stvar izgleda drugačija. U raspravi o Ninu a pod naslovom »Serie dei vescovi di Nona« uz 956. godinu nalazi se ime Petra, hrvatskog biskupa, »a cui succedettero altri due, di nome ignoto, e non riconosciuti dal metropolita di Spalato.«[134] Uz 1008. stavlja Marka, hrvatskog biskupa »che sottoscrisse la donazione di Stefano«.[135] Ovaj nam je biskup prema pristupačnim izvorima poznat iz 1042. kao »episcopus chroatensis« koji kao kraljev kancelar rekognoscira jednu ispravu izrazima »collaudo, confirmo, corroboro«.[136] Hrvati pak još davno prije toga imaju svog posebnog biskupa. Da li je on rezidirao u Ninu, kako bi se to dalo zaključiti prema Bianchiju, ili gdje drugdje, odnosno da li se nalazio stalno uz kralja, ne može se sa sigurnošću utvrditi.

Za građanskog rata koji je nastao iza smrti kralja Držislava, među njegovim sinovima, Hrvatska je znatno oslabila i na kopnu i na moru, ali kada nakon četvrt stoljeća, poslije godine 1024, nestaje svih sporova i nategnutih odnosa između dalmatinskih gradova i Hrvatske,[137] nastupaju i povoljnije prilike za rješavanja crkvenih prilika u Hrvatskoj. Posredstvom Bizanta, negdje između 1024. i 1030. god., splitski nadbiskup Pavao popušta Hrvatima i daje im vlastitog biskupa, koji će nositi naslov »episcopus chroatensis«.[138]

[129] G. Novak, Grgur Ninski, Nova Evropa 1929, knj. XX, br. 1 i 2, 14.
[130] Ibid.
[131] Lj. Karaman, Oličnosti Grgura Ninskog, Nova Europa XX, 25.
[132] Ibid.
[134] Bianchi II, 204.
[135] Ibid.
[136] Rački, Documenta, 46; M. Barada, o. c., 203.
[137] Rački, Documenta, 434; Šišić, Povijest Hrvata, 232—283.
[138] »Petieruntque archiepiscopo spalatensi et fecerunt episcopum, qui Chroatensis appelabatur;« M. Barada, o. c., 201.

Zajedno s ponovnim jačanjem hrvatske države na kopnu i na moru raste i značenje grada Nina, koji je uvijek bio u centru društveno-političkih zbivanja najznačajnijih perioda hrvatske povijesti. Za vladanja Petra Krešimira IV (1058—75) postaje jedno od redovitih kraljevih sjedišta, gdje on četiri godine stoluje, održava sabore i kroji pravdu kao kralj Hrvatske i Dalmacije. U ovim okolnostima razumljiv je i pokušaj ninskog biskupa Andrije koji se htio osloboditi podložnosti splitskom metropoliti i obnoviti supremaciju ninske crkve, kako ju je zamišljao Grgur na prvom splitskom saboru.[139] Andrijina nastojanja doživjela su svoj neuspjeh održavanjem pokrajinskog crkvenog sabora u Splitu, koji je u cilju obnove crkvene stege 1059. god. sazvao papin poslanik Majnard. Uz razne kanone koji su se odnosili na crkvenu stegu tu je određeno da ne smiju biti ređeni oni glagoljaši koji ne znaju latinski, a glede ninskog biskupa da se mora podložiti metropoliti u Splitu.[140] Osnivanjem biskupija kninske i biogradske[141] znatno je bio smanjen teritorij ninske, i zato ova kao rekompenzaciju dobija od kralja Petra Krešimira 1071. god. polovicu otoka Paga i neke druge granične teritorije na sjeverozapadnoj strani biskupije.[142]

Zahvaljujući veoma povoljnu geografskom i strateškom položaju Nin je nesumnjivo bio jedan od osnovnih punktova u hrvatskoj pomorskoj sili, koja je svojevremeno uspjela pobijediti Arape pod Barijem, Mlečane prisiliti na plaćanje danka za slobodnu plovidbu istočnom obalom Jadrana i koja je u doba kralja Tomislava brojila 180 ratnih brodova[143] sa po prilici 15.000 veslača i 5000 pomorskih vojnika.[144] Kada je, dakle, Petar Krešimir, koji se prema poznatim dokumentima još 1059. naziva kraljem Hrvatske i Dalmacijâ[145] i uz koga se 1066. god. na saboru u Šibeniku nalaze kao uz svoga vladara gotovo svi dalmatinski biskupi,[146] odlučio ovjekovječiti proširenje svoje vlasti na kopnu i na moru odabrao je za to grad Nin. U prisustvu velikog broja svjetovnih i duhovnih dostojanstvenika godine 1069. »in nostro Nonensi cenaculo residens una cum nostris iupanis, comitibus atquo banis, capellanis etiam nostre regalis aule« Krešimir »quia Deus omnipotens terra marique nostrum prolongavit regnum« daruje zadarskom samostanu sv. Krševana, kojeg je opat Petar pred njima stajao, »nostram propriam insulam in nostro Dalmatico mari sitam, que vocatur Mauni.«

[139] Bianchi II, 204—205.
[140] Ibid.
[141] Farlati IV, 2, 282, (Biogradska biskupija osnovana je 1059, a kninska 1050).
[142] Farlati IV, 215.: »Nempe a Villa Pago (quae postero in oppidum excrevit) usque ad Vulassichium, et si pro malo habent, de novo dedimus Episcopo Nonensi, itaque Jupam Liche, Jupam Bucari et Bozzachi...; MSZd 448, fol 35; Urlić, o. c., 59.
[143] De administrando imperio c. 31, str. 150.
[144] Poparić, Pomorska sila Hrvata, 69.
[145] Rački, Documenta, 73, 51, 56, 75—76.
[146] V. Novak, Zadarski kartular, 244; Rački, Doc. 67; Kukuljević, Codex diplomaticus I, 126.

Ovu svečanu povelju napisao je Anastazije »Chroatensis episcopus et aule regis cancellarius.«[147] Zanimljivo je da se u ovom dokumentu ninski biskup Andrija ne spominje. Tumačeći Krešimirove riječi o proširenju vlasti na kopnu i na moru T. Smičiklas podvlači mir s Ugarskom, posjedovanje Srema, savezništvo s papinskom državom protiv Mlečana i posjedovanje primorja i humske banovine.[148]

Godine 1072. biskup Andrija sudjeluje s ostalim splitskim sufraganima na pokrajinskom crkvenom saboru koji je sazvao u Zadar splitski nadbiskup Lovro. Akti ovog sabora nisu sačuvani.[149] Biskup Andrija sudjelovao je i u posveti obnovljene crkve samostana sv. Marije u Zadru te je u prigodnom dokumentu potpisan s »Andreas Nonensis.[150] Dakle, iz svih akcija biskupa Andrije možemo nedvojbeno zaključiti da je ninska biskupija via facti obnovljena i prije nego je to pozitivnom odlukom nadležnog foruma određeno i riješeno.

Uz godinu 1073. spominje se biskup Stjepan iz zadarske obitelji Penazzo, koji je nastojao ublažiti trzavice između ninske biskupije i splitske metropolije.[151]

Pod kraj Krešimirove vlade, iz do sada neutvrđenih razloga, pozivaju dalmatinski gradovi Split, Zadar, Trogir i Biograd Normane i stavljaju se pod njihovu zaštitu, što dovodi vjerojatno do sukoba sa hrvatskim kraljem, te 1074. god. normanska mornarica pod vodstvom grofa Amika prodire sve do Raba, koji je podsjedala, ali bez uspjeha.[152] Normanima se sigurno suprotstavila i hrvatska mornarica, ali bez pomoći gradova nije mogla izdržati napad jačeg protivnika. Normanski knez zarobio je »kralja Hrvatske«.[153] Prema F. Šišiću došlo je tada »do nagodbe po kojoj Petar Krešimir ustupi Normanima gradove Split, Trogir, Zadar, Biograd i Nin. Do toga je vjerojatno došlo posredovanjem papskog legata Gerarda, nadbiskupa u Sipontu, koji se od proljeća 1074. nalazio u Dubrovniku da izgladi razmirice između nadbiskupa i građana.[154] U nastaloj situaciji, ma da su ovi gradovi prije normanskog osvajanja pripadali Hrvatskoj, Venecija je početkom 1075. poslala samog dužda Dominika Silvija s jakom flotom i zadatkom da istjera Normane. Na ovaj korak Venecija se odlučila zato što se osjećala ugroženom u svojim vitalnim interesima slobodne trgovine Jadranom i Mediteranom.[155] Istjeravši Normane, u jednom dalmatinskom gradu dužd sabra 8. veljače 1075. god. priore spomenutih gradova,[156] koji mu se zasebnim ugovorom obvezaše »da od toga

[147] F. Šišić, Priručnik izvora, 254.
[148] T. Smičiklas, Povijest Hrvatska I, Zagreb 1882, 249.
[149] Farlati, IV, 214.
[150] Bianchi, II, 205; Farlati, IV, 214.
[151] Bianchi, II, 205; MSZd 448, fol. 37.
[152] Miracula Sacti Christophori, Documenta, 445.
[153] Documenta, 99.
[154] F. Šišić, Pregled povijesti, 137; G. Novak, Ratovi i bitke na Jadranskom moru, Jubilarni pomorski zbornik I, 181.
[155] G. Novak, ibid.
[156] N. Klaić, Problem vrhovne vlasti, 157.

dana nitko od građana ni na čiji podstrek ne će dozivati Normane ili kakvih drugih stranaca u Dalmaciju.«[157] Ispravu su potpisali i sadržaj odobrili splitski nadbiskup Lovro, ninski biskup Formin, biogradski Prestancije i Ivan opat sv. Bartola kod Knina.[158] Do suglasnosti ovih ličnosti sa sklopljenim sporazumom mislim da je došlo pod pritiskom javnog mnijenja u spomenutim gradovima i neizvjesnošću koja je nastala smrću hrvatskog kralja.[159] Drugačije je teško protumačiti potpise ninskog i biogradskog biskupa te kninskog opata.

U studenom 1074. god. papinski poslanik Gerard sazvao je u Split crkveni sabor. Akta sabora nisu sačuvana, ali se zna da su to ponovo potvrđeni zaključci od ožujka 1060. god., a svakako oni koji su se odnosili na svećeničku ženidbu i simoniju.[160] Na ovom saboru godine 1075. službeno je obnovljena ninska biskupija, ali je obnovljena i vjernost i poslušnost metropoliti.[161] U dokaz tome ide i činjenica da je 1076. god. Formin potvrdio Trpimirovu donaciju posjeda i crkvice sv. Jurja u Putalju splitskoj nadbiskupskoj stolici.[162]

Za Zvonimirova vladanja (1075—1089), kao i u doba Petra Krešimira IV, Nin je opet jedno od glavnih sjedišta hrvatskog kralja. Za ondašnje pojmove Nin je u to doba bio velik grad, pun dvoraca, crkava, samostana i ostalih sredovječnih građevina, te su se u njemu mogli držati državni i crkveni sabori, a arheološka iskapanja dala su sliku prostranog prijestolnog dvora,[163] što nam svjedoči da je ninski kraj za doba hrvatske narodne dinastije bio ekonomski jak, da su saobraćajni prilazi Ninu kopnom i morem bili uređeni, sigurni i pogodni, da je ninsko područje bilo zdravo, a klima blaga. U Ninu je tada bilo preko 45.000 stanovnika.[164]

Potkraj 1078. god. u Ninu je pred kralja došao opat biogradskoga samostana sv. Ivana Evanđeliste Petar s nekim redovnicima, pa mu se požalio da bribirski župan Strezinja pokušava oteti samostanu posjed Mirane, koji mu je još 1076. darovao komornik Črnac.[165] Kad je potom tepči Dominik izrekao presudu u samostansku korist, Zvonimir ju je potvrdio pred županima Strezinjom bribirskim, Jurom ninskim i Ljubomirom sidraškim.[166]

Godine 1080. u Nin je sazvao papinski legat kardinal Ivan provincijalni sinod čitave dalmatinsko-hrvatske crkve, vjerojatno u cilju provođenja crkvenih reformi u Hrvatskoj i vraćanju otetih ili prisvojenih crkvenih posjeda koje su »poradi neispravna postupka crkvenih

[157] Documenta, 99—102.
[158] F. Šišić, Povijest Hrvata, 157.
[159] G. Novak, ibid.
[160] F. Šišić, Pregled povijesti...
[161] Farlati I v, 215.
[162] Ibid.
[163] L. Jelić, Dvorska kapela, III, sl. 3, str. 4, 5, 7, 9.
[164] Lj. Maštrović, Nin nekad i danas, Glas Zadra V/1954, br. 161, 3.
[165] Documenta, 109.
[166] Dokumenta, 164.

glavara«[167] uživali svjetovnjaci. Saboru su uz ninskog biskupa i splitskog nadbiskupa Lovru prisustvovali i svi dalmatinsko-hrvatski biskupi i samostanski opati. Poslije proglašenja sinodalnih zaključaka, »povratio je« — vjerojatno na molbu nadbiskupa Lovre — kralj Zvonimir splitskoj nadbiskupiji crkvu sv. Stjepana, koja je bila obiteljska grobnica hrvatske vladajuće kuće Trpimirovića od druge polovine X vijeka, i crkvu sv. Marije u Solinu,[168] gdje je bio grob kraljice Jelene, koja je nekoć i dala obje crkve sagraditi.[169]

III

Poslije gubitka državne samostalnosti i dolaska Hrvatske u personalnu uniju s ugarskom dinastijom Nin kao da je bio isključen iz javnog političkog života i zbivanja u vezi s njim. Osim biskupa koji upravljaju biskupijom, i to izgleda na cijelo vrijeme,[170] drugih lica i događaja u vezi s Ninom ne poznajemo.

Uz godinu 1070. Bianchi stavlja biskupa Mateja i od njega pa dalje slijedi nepomućen redoslijed ninskih biskupa sve do ukinuća biskupije 1828. godine. 1172. splitski nadbiskup Krescencije proširuje juris dikciju ninskog biskupa na Liku,[171] a 1185. god. na crkvenom saboru u Splitu ninskom je biskupu određena lučka županija i polovica Like, dok je ostali dio pripojen krbavskoj biskupiji.[172] U odlukama ovog sabora, kojima se uređuju granice pojedinih biskupija, upotrebljava se izraz parochia u smislu Porfirogenetove županije, dočim će se kasnije u istom smislu upotrebljavati termin comitatus.[173] Biskup Matej sudjeluje zajedno sa splitskim nadbiskupom Rajnerijem i još dvojicom njegovim sufragana na III lateranskom koncilu.[173a] Godine 1186. on dodjeljuje viteškom redu hospicij sv. Petra u jednom selu ninske dijeceze. Taj je hospicij bulom Urbana III poslije dvije godine dobio i posebne privilegije.[174] Godine 1194. hrvatsko-ugarski kralj Bela III (1172—1196) određuje biskupa Mateja, splitskog nadbiskupa Petra, zadarskog kneza Damjana i splitskog Grubešu za suce u sporu koji je nastao pri određivanju granica između templara i benediktinaca samostana sv. Kuzme i Damjana. Presuda je donesena u Tinju, selu nedaleko Biograda.[175]

[167] Hefele, Conciliengeschichte vol. V, 1, 114.
[168] Farlati, IV, 215.
[169] F. Šišić, Povijest Hrvata, 578.
[170] Farlati, IV, 215.
[171] Farlati, IV, 215—216.
[172] Ibid.
[173] V. Valčić, Granice ninske županije, Rad JAZU 1952, knj. 288, 95—6
[174] Farlati, IV, 215.
[175] Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia. Collegerunt et digesserunt dr. Lud de Thalloczy. dr, Konst. Jireček et dr. Emilianus de Sufflay, Vol. I Vindabonae MCMXIII, 39; Farlati, IV, ibid.

Za biskupa Prodana (1196—1205) oko godine 1197. Zadarska je nadbiskupija pokušala Nin podvrgnuti svojoj jurisdikciji, ali je to spriječio kralj Emerik (1196—1204), naloživši ninskom biskupu da ostane vjeran svom metropoliti u Splitu.[176] Vjerojatno poslije toga, Prodan je položio zakletvu vjernosti splitskom nadbiskupu.[177]

Za mletačko-križarskog osvajanja grada Zadra Nin se je odlučno stavio na stranu pritisnutih Zadrana. U zaštićenoj ninskoj luci našla je utočište zadarska mornarica,[178] a kada je grad Zadar osvojen i razoren, u Nin se sklanjaju i mnogi zadarski bjegunci.[179]

Potaknut vojnim planovima Mlečana i njihovim jačanjem, posebno nakon pada Carigrada 1204. g. hrvatsko-ugarski kralj Andrija II morao je misliti na koji bi način uza se što čvršće povezao čitav primorski pojas, a posebno onaj njegov dio koji bi mogao najprije postati plijenom mletačkih ekspanzionističkih planova. Grad Nin koji je, posebno zbog njegove blizine i prijateljstva sa Zadrom, mogao prvi stradati, dobiva 1. kolovoza 1205. god. kraljevsku povelju kojom su nezavisnost i prerogative grada i županije kojoj je bio središte jasno i svečano promulgirani, pa će otada ninska županija, odnosno ninska komuna, nastaviti životom samostalnog središta s vrlo širokom autonomijom, na vrlo veliku teritoriju,[180] s autonomijom i privilegijima sličnim više onima slavonskih gradova nego privilegijima dalmatinskih gradova trogirskog tipa.[181]

Od godine 1206. do 1214. ninski biskup bio je Zadranin[182] Ivan, koji je od zadarskog đakona uzdignut na čast ninskog biskupa.[183] Pri izboru njegova naslijednika došlo je do sukoba između splitskog nadbiskupa Bernarda i ninskog kaptola, jer su svaki svog kandidata protežirali. Kada je pak nadbiskup Bernard protivno uobičajenoj praksi i crkvenoj disciplini i bez prethodne dozvole viših organa konsekrirao u templarskoj crkvi u Vrani svog kandidata Grubišu, sukob se još više zaoštrio. Konačno je Grubiša ipak prihvaćen i od ninskog kaptola, te ga kao ninskog biskupa susrećemo u Ugarskoj u pratnji splitskog nadbiskupa Guncela.[184]

Početkom 1242. god. kada je kralj Bela IV (1235—70) došao u primorje, Zadrani se pobune protiv Venecije i stave se pod njegovu zaštitu.[185] Kralj im je o vlastitu trošku obećao popraviti gradske

[176] Z. Kampuš, Ninska biskupija, Enciklopedija Jugoslavije 6, 1954, 295.
[177] Farlati IV, 217.
[178] M. Barada, Zadar prema Mlečanima od XII do XV stoljeća, Alma Mater Croatica, VII, br. 5—8, str. 10.
[179] Ibid.
[180] CD, IV, 208.
[181] M. Kostrenčić, Slobode dalmatinskih gradova po tipu trogirskom, Rad JAZU 1930. god.
[182] Ovo između ostalog ponovo svjedoči o povezanosti ovih dvaju gradova, kako ćemo dalje još i jasnije vidjeti.
[183] Bianchi, II, 208.
[184] Farlati, IV, 218.
[185] CD IV, 162, 163. Toma Arhiđakon (ed. Rački MSHSM, vol. XXVI, Zagreb 1894, 183—184.

bedeme i dao im je vojnu pomoć pod zapovjedništvom hrvatskog bana i hercega Dionizija. Međutim je ljeti 1243. god. ova vojska pod Zadrom potučena, na što grad ponovo padne u mletačke ruke.[186] Iz grada sada odseli većina građana i potraži utočište u Ninu, gdje ih s očinskom ljubavlju primi biskup Sanson (1241—1229) i opskrbi svime što im je bilo potrebno.[187] Iz Nina su Zadrani napadali Mlečane, na što ovi pokušaše napasti i osvojiti i sam grad Nin, ali im se junački u tome odupre knez Butko zadobivši i sam pritom teških rana. Mlečani se nakon ovog pohoda povukoše oslabljeni i neobavljena posla.[188] Godine 1244. ljeti u slavonskom gradu Glažu Bela IV sklopi s Mletačkom Republikom mir, odrekavši se Zadra, a dužd se obvezao da neće podupirati »nekoga Lombarda« Stjepana, »tobožnjega sina kralja Andrije« koji je tada živio u Veneciji i za koga je mati mu kraljica Beatrica tražila poslije Kolomanove smrti hrvatsko herceštvo.[189]

Nakon spomenutog mirovnog ugovora Veneciji su ostale slobodne ruke s obzirom na Zadar, a svi ostali gradovi priznavali su vlast hrvatsko-ugarskog kralja. U Zadru su pak porušeni gradski bedemi i sagrađena jedna kula za mletačku posadu. Da bi u ovom gradu izbrisali svaku želju za sjedinjenjem s Hrvatskom i Ugarskom, Mlečani stadoše u nj naseljavati obitelji iz laguna. Međutim nije bilo mnogo onih koji su htjeli doći u opustjeli grad kojeg je okolica bila puna prijašnjeg stanovništva i zato je 1247. god. izbjeglim Zadranima dozvoljeno da se vrate u svoj grad, ali pod vrlo teškim uslovima. Između ostalog iz Nina su morali izvesti u Zadar sve svoje lađe, koje će zadržati ili prodati prema odredbi dužda ili zadarskog kneza.[190] Mirovne uvjete prihvatili su najprije izaslanici, koje su prvaci Zadra izabrali na svojoj skupštini u Ninu,[191] kamo su uostalom bile prenesene i sve gradske ustanove, kurije i magistrature.[192]

Godine 1244, 28. kolovoza, posredstvom biskupa Sansona Ninjani su dobili potvrdu Andrijine darovnice iz 1205, kojom im se ponovo zajamčuju dobivena prava, autonomija i sav teritorij koji su uživali.[193]

Za biskupovanja Sansonova nasljednika Ivana II (1253—72) došlo je 1253. god. do neobičnog spora između njega i kaptola, s jedne strane, te magistrata i ninske komune s druge strane, zbog podjele crkvenih prihoda od redovnih desetina. Svečanim aktom u kojem se uz

[186] M. de Canale, Chronique des Veneciens, ed. Rossi, Archivio Storico Italiano VIII, Firenze 1845, 390; CD, 162, 163.

[187] »Anno 1241. post captam a Venetis Jaderam qui ab imperio defecerat, Jadertinos patria profugos, miseros egentesque Samson paterna charitate complexus, quibusqumque potuit rebus adjuvit. »Farlati, IV, 218.

[188] Kukuljević, Borbe Hrvata s Mongoli i Tatari, 89—90; Isti Regesta documentorum regni CDS, Saeculi XII, Zagreb 1896, 661. »per viam qua leti venerant, tristes redire coegit cum rubore«.

[189] F. Šišić, Pregled povijesti, 192.

[190] Š. Ljubić, Listine I, 68ss; G. Novak, Presjek..., 21—23.

[191] Ibid.

[192] G. Praga, Atti e diplomi di Nona (Praga), Roma, 1936—44, 8.

[193] CD, IV, 51—52.

biskupa Ivana, arhiđakona, arhipreta i primicerija te krčkog kneza Frankopana, koji je bio gradski potestat, spominju katedralna crkva sv. Anselma i jedan samostan s opaticom, određeno je da se prihodi imaju razdijeliti na četiri dijela i to: jedan biskupu, drugi crkvi, treći kaptolu i četvrti siromasima.[194] Godinu dana kasnije papa Inocent IV određuje ninskog arhiđakona da zajedno sa zadarskim nadbiskupom i skradinskim biskupom riješi neki spor koji je nastao između trogirskog biskupa i šibenskog klera i puka.[195]

Još za vrijeme Sansonova biskupovanja kralj Bela IV odredio je da bribirski upravitelj ban Roland ustupi ninskoj crkvi kaštel Četiglavac.[196] Do izvršenja ove odredbe došlo je 16. VIII 1266. god. darovnicom bana Rolanda. Ista darovnica potvrđena je 25. VI 1272. god. od Belina nasljednika Stjepana V (1270—1272).[196a] Desetak dana prije toga, 14. lipnja 1272, predan je ninskom biskupu Stjepanu (1272—1281) i njegovim nasljednicima odlukom splitskom nadbiskupa Ivana i kaptola teritorij Like i Banatik (Banska krajina).[197] Ovu je donaciju posebnom poveljom potvrdio i Stjepan V deset dana poslije toga.[198]

Zbog stalnih međusobnih dodira i teritorijalne blizine zadarskih i ninskih međa s vremenom je došlo do toga da su posjedi jedne i druge komune bili izmiješani bilo prodajama,[199] zamjenama,[200] testamentima[201] i kojim drugim putem.[202] Ovakva situacija dovodila je i do nesuglasica pa i težih sukoba. Tako 15. X 1276. god. papa Ivan XXI nalaže zadarskom nadbiskupu da brani interese dominikanaca na ninskom teritoriju, koji h su posjede »Marcus tamen et Michael dicti comites« ... Miroslaus ... ciues Nonenses ... napadali.[203] Ovaj spor ipak nije imao negativna odraza na inače prisne odnose Ninjana i Zadrana. Nije isključeno da je povod učinjenoj šteti dominikancima mogla biti naredba splitskog nadbiskupa Ivana od 2. veljače 1274. god. kojom zapovijeda svojim sufraganima da iz svojih biskupija otjeraju neke dominikanske otpadnike.[204] U prilog potpune normalizacije međusobnih odnosa ide i činjenica da 1280. godine ninski biskup Stjepan zajedno sa senjskim biskupom Martinom sudjeluje pri posveti dominikanske crkve u Zadru, koju je obavio akvilejski patrijarha Gvido.[205]

Kraljevski auktoritet Arpadovića, koji je za Bele IV bio na vrhuncu i koji se još nekako održao za Stjepana V, naglo je počeo slabiti

[194] Farlati, IV, 218.
[195] Ibid.
[196] Privileggi della Magnifica Comunita di Nona (dalje PN) u Historijskom arhivu u Zadru, fol. 9b—12a; De Grassis.
[197] PN, 12—17; CD., V, 632—633; Farlati III, 285—286; IV, 218—9.
[198] CD V, 636—637; PN 14—18; Farlati, III, 286, IV, 219.
[199] CD III, 384, IV, 390, V, 299, VII 219, VIII 137, VIII, 270.
[200] CD IX, 331—332.
[201] CD 50—51.
[202] CD VI, 663; 684—685.
[203] CD VI, 175.
[204] CD VI, 67; Kukuljević, Regesta, nr. 1124; Farlati III, 286.
[205] Bianchi II, 210.

za Ladislava IV (1272—90), koji je isprva bio malodoban a kasnije lakomislen i obijestan,[205a] te su se uzdigli velikaši, otimajući se za bansku čast i imanja. U tim borbama isticahu se Gisingovci, Gut-Keledi i Babonići u Hrvatskoj preko Gvozda, knezovi krčki u primorju od Trsta do Senja i do podnožja Gvozda i knezovi bribirski od plemena Šubića, gospodari bribirske županije i knezovi po dalmatinskim gradovima Splitu, Šibeniku i Trogiru.[206] Godine 1284. i građani Nina izabiru za svog kneza Pavla Bribirskog »incliti bani maritimi et comitis«,[207] iz čije titule kako je ovdje navedena jasno slijedi da je on ne samo ninski knez nego i primorski ban bar od 1284. godine a ne, kako je V. Klaić mislio, tek od veljače 1289.[208]

U prilog izmjeni dobara Ninjana i Zadrana govori i jedan dokumenat iz 1284. god. kojim zadarski dominikanci vraćaju neke posuđene stvari ninskom samostanu »que autem inueniri non potuerunt, quia dubium erat... composuimus et dedimus eis propter bonum pacis unum librum misalem et unum breuiarium.[209] Iste godine dolazi u Zadru do mira između Rabljana i Ninjana, koji je bio pomućen ubijstvom jednog Ninjanina zatečenog u pljački na Rabu i isto tako smrću jednog Rabljanina koji je poginuo pri oružanim sukobima između dvije komune. »Deliberatione et consilio diligenti plurium sapientum tam secularium quam religiosorum, et cum diligenti studio investigata et cognita veritate« po dvanaest poslanika sklopiše 11. XII na obostrano zadovoljstvo mir i obećaše da će odsada živjeti u međusobnom miru i povjerenju »secundum iura et antiqua pacta, que sunt inter ipsas duas civitates.«[210]

Jedan od uglednijih biskupa koji su upravljali ninskom dijecezom bio je i Marcel (1284—1290) iz zadarske obitelji de Candis kojem je 26. rujna 1288. god. pisao papa Nikola IV, određujući ga da s opatom Sv. Krševana i splitskim arhiđakonom Ivanom potakne trogirskog i šibenskog biskupa da dođu u Rim i pred papom izglade neki svoj spor. Ova misija vjerojatno nije uspjela, jer opat 1289. piše papi Marcelu u vezi s istim pitanjem. Godine 1290. premješten je biskup Marcel u Drač, da bi kasnije bio imenovan papinskim legatom za Dalmaciju, Hrvatsku i Bosnu.[211]

U zadnjem deceniju XIII stoljeća kao i u čitavoj Dalmaciji i Hrvatskoj tako se i u Ninu na poseban način osjeća utjecaj i moć bribirskih knezova. U ispravi od 2. veljače 1290. god. koja govori o

[205a] Njegova lakomislenost poticala je vjerojatno od njegove kumanske krvi (po majci) zbog čega je stalno kolebao u sukobu između već tada latentnih kumanskih nomadskih običaja i evropskoga feudalizma, što su ga njegovi predšasnici, a napose Bela IV, uveli u Ugarsku.

[206] G. Novak, Pavao Bribirski ban Hrvata i gospodar Bosne, Split 1932; Hrvatski primorski banovi, Jadranska straža IV, 1931, br. 6. i 7.

[207] Praga, o. c., 21.

[208] V. Klaić, Bribirski knezovi, 55.

[209] CD VI, 516.

[210] CD VI, 511—514.

[211] Bianchi II, 210.

zagrađivanju posjeda ninskog građanina i njegovu poklanjanju ninski notar iza imena kralja Ladislava i biskupa Marka stavlja i imena »domini Pauli incliti bani maritimi ac Georgii eggregii comitis, nec non et Mladeni honorabilis po(testa)tis None«.[212] Ovakav način sastavljanja jednog javnog dokumenta, makar je on privatnopravne naravi, upućuje na veoma veliki ugled bana Pavla, kojeg notar smatra nužnim staviti u dataciju, a zatim nam ista isprava još više svjedoči o ugledu i utjecaju bribirskih knezova u samom Ninu, gdje u to vrijeme jedan od njih uživa čast ninskog kneza, a drugi potestata.

Govoreći o moći bribirskih knezova Lucius govori kako je Grgur svoju titulu kneza dalmatinskih gradova promijenio u naslov »knez Dalmacije«, i tako gradovi Nin, Skradin, Šibenik, Klis, Omiš, iako su to bili hrvatski gradovi, po njemu su dalmatinski kao i Trogir i Split.[213]

Pri diplomatskim akcijama bana Pavla, u njegovim pregovorima s Karlom Martelom, pretendentom na hrvatsko-ugarski prijesto, sudjeluje 1293. god. i potestat grada Nina, rođak bana Pavla Vlčeta, koji u svojstvu poslanika ide na napuljski dvor.[214] O utjecaju Bribiraca, a posebno kneza Jurja, u dalmatinskim gradovima pokazuje i činjenica da su pošto je sklopljen mir između Mlečana i kneza Jurja nakon rata za Omiš, prema zahtjevu Mlečana, za mir jamčili svi gradovi koji priznaju vlast kneza Jurja, naime Nin, Skradin, Šibenik, Trogir i Split. Dan po sklapanju mira, 29. ožujka 1294. god., Nin je izdao povelju kojom daje jamstvo za 2500 mletačkih denara, Split dan prije za 3000 denara, i početkom travnja Skradin za 1500 libera, Šibenik za 5000 i Trogir za 3000 denara.[215] Kada je 11. kolovoza 1300. god. u Solunu sklapan ugovor da će međusobno ženiti djecu Henrik grof grički i Pavao ban Hrvata, njegov brat Grgur i sin Mladen, knezovi »ciuitatum Dalmacie«, i opet se u svojstvu povjerljiva lica i kao svjedok nalazi ninski potestat Vlčeta.[216] Boraveći po nekom poslu u Ninu, ban se Pavao »in territorio civitatis None« miri s gradom Trogirom.[217]

Papinski legat kardinal Gentilis, koji je ljeti 1308. god. na putu za Ugarsku boravio u Dalmaciji, nalaže ninskom biskupu neka izopći heretike. Međutim ovdje se ne radi o hereticima u pravom smislu, nego o nedopuštenom ponašanju za svećenike (tukli su konje inkvizitora).[218] Ova je naredba upućena u Nin iz Senja, vjerojatno kao iz najbližeg mjesta gdje je legat bio potaknut na takvo pismo. Godine 1322. povjerava papa Ivan XXII senjskom i ninskom biskupu da novom

[212] CD VI, 684—685.
[213] Lucius, De regno Dalmatie et Croatie, l. IV, c. XIII, str. 195.
[214] V. Klaić, Bribirski knezovi, 58.
[215] Ibid., 63.
[216] CD VII, 394.
[217] CD VIII, 196—197; J. Lucius, Memorie istoriche di Tragurio ora detto Traù, Venetia 1674, 146.
[218] CD VIII, 215.

zadarskom nadbiskupu predadu palij.[219] Možda se je ovom prilikom kod zadarskog nadbiskupa pojavila težnja za proširenjem svoje metropolitske vlasti. Naime, 1326. god. papinski legat Bertrand posebnim aktom izdanim u Parmi priznaje prava Splitske nadbiskupije na biskupije hvarsku, ninsku i senjsku, koje je želio podvrći pod svoju jurisdikciju zadarski nadbiskup.[220]

Kada su neki zadarski građani prisvojili posjed rogovskog samostana Vrbicu, koji se nalazio na teritoriju skradinske biskupije, papa Ivan XXII nalaže opatu Sv. Ambrozija u Ninu da crkvenim sredstvima prisili prestupnike da vrate oteto.[221] Inače, osim ovog dokumenta postoje i drugi koji govore o ovom ninskom samostanu, koji potječe vjerojatno još iz Branimirova vremena.[222] Godine 1330. monah Sv. Ambrozija donosi iz Rima palij za ostrogonskoga nadbiskupa Chanadina.[223]

Dolaskom na ugarsko-hrvatsko prijestolje Karla I (1301—42), budući da mu je bilo tek dvanaest godina, uzobijestiše se velikaši, koje nije mogao obuzdati hrvatski ban Mladen II Bribirski. Dalmatinski gradovi pak — zbog nesređenosti državnih prilika — »koji još nisu osjetili mletački pritisak, priklanjaju se protiv Mladena postepeno Veneciji«.[224] »Uvidjevši pravdu, blagost, dobrotu i humanost« mletačke vlasti Šibenik se prvi od hrvatskih gradova predaje 1322. god. »na neko vrijeme ili za vječno« u zaštitu i obranu Venecije.[225] Kada je najesen iste godine došao u Dalmaciju Karlo I, nije povratio Šibenika već uklonio bana Mladena. »Upravo taj korak bio je jedan od najodsudnijih časova za srednjovjekovnu Hrvatsku: Karlo je uklonio bana Mladena prije nego što je sam bio sposoban da se nametne hrvatskim velikašima kao vladar. Posljedice su nesmotrene kraljevske politike bile porazne: za svega nekoliko godina brižljivo sakupljena državina Bribiraca se raspada i Hrvatska postaje plijenom susjeda, prije svega Venecije.«[226] Juraj II Bribirski, kome je ban Pavao dao čast kneza Dalmacije i kome je poslije Pavlove smrti pripao Omiš i primorje, nije bio u stanju da se sam odupre Veneciji. Prema tome nitko nije mogao spriječiti Veneciju da pruža svoju »zaštitu« i drugim dalmatinskim gradovima. Godine 1327. predaje se Veneciji Split.[227]

Primjerom Šibenika i Splita pošao je 1329. i grad Nin.[228] Tako se utjecaj Venecije proširuje prema unutrašnjosti na hrvatski teritorij, dok bribirski knezovi još uvijek drže najvažnije utvrde u dalmatin-

[219] CD IX, 57, 58.
[220] CD, IX, 286, 287, Farlati, III, 211.
[221] CD, IX, 232.
[222] I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj II, Split 1964, 100—103.
[223] Theiner, Monumenta Hungariae, I, 532—533.
[224] N. Klaić, Problem vrhovne vlasti, 164.
[225] Listine I, 330—335.
[226] N. Klaić, c. c., ibid.
[227] Listine I, 368—372.
[228] Listine I, 373—376.

skom zaleđu: Ostrovicu, Bribir, Skradin, Klis i Omiš. Pod mletačkom vlašću Nin je uživao statutarnu autonomiju, a knezovi su mu dolazili iz Mletaka. Ovi pak, kolikogod su nastojali što čvršće privezati nove podanike, upravo iz tih razloga nisu smjeli bar za prvo vrijeme dirati ni u kakve njihove posebne sloboštine.

U ovako teškoj situaciji preuzima 1342. vlast Ludovik I, koji osvajanje Dalmacije stavlja na prvo mjesto u svoj osvajački plan. Dalmacija mu je potrebna zato da postigne prevlast na Jadranu, a ta će mu omogućiti neposrednu vezu s napuljskom kraljevinom koju tkaođer želi osigurati za svoju porodicu. Međutim put do Dalmacije bio je i za Ludovika težak.[229]

IV

Dalmatinski gradovi koji su se predali Veneciji brzo su vidjeli koliko su time izgubili, jer Venecija nije nimalo gledala na njihove interese nego samo na svoje i svu je svoju ekonomsku politiku usmjerila na jačanje i blagostanje svoga glavnoga grada. Oni su sada uvidjeli da je bolje biti u sukobu sa svojim susjednim feudalcima i gusarima, ali uživati slobodu, nego biti u sklopu jedne eminentne pomorsko-trgovačke države i podvrgnuti se njezinoj politici.

Kada je mladi ali poduzetni Ludovik g. 1345. došao u Hrvatsku, nezadovoljstvo je u dalmatinskim gradovima sve više raslo i rasplamsavalo se. Tada su k njemu poslali poslanike gradovi Split, Trogir (koji se predao iste godine kada i Šibenik[230]) i Šibenik, a i Zadar, gdje je bila prevladala protumletačka stranka. Svi se oni pokloniše Ludoviku kao svome gospodaru.[231] Nin nije sudjelovao u ovom poslanstvu vjerojatno zato što mu je Venecija kada joj je prišao udijelila privilegirani položaj među svojim gradovima,[232] iz istih razloga kao i nekada Andrija II, te su građani ovoga grada radije sačekali da vide konačni ishod ove mutne situacije koja je nastajala. S druge strane, lako branjen, Nin se nije mogao tako lako povezati s hrvatskom vojskom dok je mletačka posada bila u njemu.[233]

Spomenuti dalmatinski gradovi, koji su se poklonili Ludoviku kao svom gospodaru, svi su osim Zadra još sačuvali svoju odanost mletačkoj vlasti čekajući i sami razvoj nastale situacije. Nominalno priznanje Ludovikova vrhovništva još nije moralo biti i faktično. Zadrani su, međutim, postupili dosljedno svojoj tradiciji pobuna protiv mletačkog vrhovništva, te su odmah i izbacili mletačku posadu. Došlo je do rata, u kojem su Split, Trogir i Šibenik bili na strani Venecije. Ludovikova pomoć Zadru, iako na kopnu jaka, bez mornarice bila je slaba. Poražen on je sklopio primirje s Republikom ljeti 1348. god, a Zadar

[229] N. Klaić, ibid.
[230] Godine 1322.
[231] Lucius, De regno (ed. Amsterdam 1666), 389.
[232] MSZd 214, fol. 4.
[233] Praga, o. c., 33.

se pod vrlo teškim uvjetima morao predati. Vrijeme osmogodišnjeg primirja Ludovik je upotrijedio kao pripremu za konačan obračun. I jedna i druga strana u ovakvim prilikama nije mirovala.

Spremajući se Venecija je započela organizacijom saveza gradova Splita, Trogira i Šibenika za odbijanje napadaja s kopna.[234] Konačan rezultat bilo je ustrojstvo jedne konjičke jedinice koja je brojila 75 konjanika. Glavni zapovjednik imat će vlast nad rektorima svih dalmatinskih gradova osim nad zadarskim knezom, ali će mu i ovaj morati po potrebi poslati pomoć. U istu svrhu određeno je da i grad Nin ima najmiti 12 konjanika,[235] Ako dozvoli knez Pavao Bribirski (sin Pavla I), glavni zapovjednik imao bi stanovati u Skradinu, a ako ne dozvoli, onda u kojem drugom mjestu. 13. lipnja 1349. god. opunomoćenici gradova prihvatili su ovaj sporazum uz zakletvu.[236]

U isto vrijeme mletačko poslanstvo imalo je ponuditi Ludoviku 60.000 dukata da se odrekne Splita, Trogira, Šibenika i Nina.[237] Na ove prijedloge Ludovik je otpisao duždu: »Vi ste po mojoj želji poslali k meni svoje svečano poslanstvo radi trajnoga mira, ali se taj mir nije mogao nikako uglaviti, no zato ćemo mi čuvati i održavati primirje, što je među nama sklopljeno, do određenoga roka. Kad bi se trajan mir među nama mogao uglaviti, mi bismo do sada to učinili.«[238]

Situacija je za Mlečane bila vrlo mučna i zato oni 15. V 1350. god. šalju dva providura da potaknu dalmatinske gradove na vjernost, nalažući im da najprije posjete Nin i da se, ohrabrivši stanovnike, posavjetuju s gradskim knezom da li bi bilo nužno da se što učini za sigurnost grada i okolice, što se tiče broja posade itd., pa ako je nužno, a oni to mogu učiniti sami, neka učine, a ako ne mogu, neka pišu u Veneciju. Nakon toga imali su otići u ostale gradove.[239]

Do isteka primirja nekih značajnijih akcija nije bilo, ali se već 1355. god. moglo vidjeti da je ozbiljan sukob na pomolu. Iz Ostrovice, sijela Pavla II Bribirskog, koji je umro 1347. god., kraljeve čete udaraju ne samo na Zadar nego i na Nin, tako da su Ninjani morali sa svojom stokom tražiti utočište na otoku Pagu. Kako im je pritom paški knez pravio neprilike, Ninjani se potuže mletačkom vijeću, koje (14. XI 1355) nalozi paškom knezu da mora Ninjanima izići ususret. Paški knez u odgovoru daje svoj pristanak, ali pod uvjetom da im on sam odredi Ninu najbliže krajeve gdje će se iskrcati i traži od njih da mu jave kada će prevesti svoju stoku na otok.[240] U situaciji u kojoj su se nalazili, Ninjanima je zaista i bilo potrebno neko utočište za stoku, a i za ljudstvo. Naime, još 31. X vele oni sami da se nalaze u

[234] Listine III, 111, 120—126, 127—130.
[235] Ibid., 129—131.
[236] Ibid., 131—133.
[237] Ibid., 138—141.
[238] Ibid., 167.
[239] Ibid., 182—186.
[240] Ibid., 282, 285—286.

ratnom stanju protiv Ludovika I: »quod simus in tali casu guerre cum rege Hungarie«, pa zaključuju da se upotrijebe i novci zaklada.[241] Dana 14. XII došao je u ime Venecije Grgur Kurjaković banu Nikoli Baniću pod Klis, nastojeći da kraljeve čete prestanu napadati na Zadar i Nin i da dođe do trajna mira.[242]

Nakon uspješnih ratova u Italiji Mlečani, nadajući se sada povoljnijem ishodu, šalju 9. III 1356. god. Ludoviku poslanstvo, nudeći mir pod uvjetom da Zadar s kotarom ostane Mlečanima; Šibenik, Trogir i Split da sami o sebi odluče; Skradin da će se vratiti u ono stanje u kojem je bio kad se njima predao, a Nin im ima ostati zbog blizine i saveza sa Zadrom.[243] Sastavši se sa kraljevim predstavnicima, modificirajući svoje prijedloge, mletački izaslanici govore da bi Republika eventualno i mogla ustupiti Šibenik, Split i Trogir, prognane Zadrane primiti, ali Zadar i Nin da im ostanu. Što se samog Nina tiče, oni da će zgodnim načinom priznati da ga posjeduju u kraljevo ime.[244] Zbog Zadra pregovori propadnu te Mlečani daju ponovni prijedlog da će se, ako se kralj odreče Zadra, za sve ostale gradove pokoriti papinoj presudi.[245] Ni na ovu soluciju kralj nije htio pristati.[246] Kad je konačno kralj i pristao na papino posredovanje, to ni do kakva rezultata nije dovelo; papin poslanik poče nastojati, i opet bez uspjeha, za primirjem.[247]

U ožujku 1357. god. za neko je vrijeme izgledalo da je sporazum na pomolu, ali ga je ovaj put neodlučnost Mlečana propustila,[248] te je rat svom žestinom obnovljen.[249] Sada Mlečani dozvoljavaju i dalmatinskom zapovjedniku da na svoju ruku, ako uspije, sklopi sporazum, odnosno primirje za čitavu Dalmaciju,[250] gdje se već u gradovima počela javljati težnja da sami odluče o sebi. U Zadru izbije neuspjela pobuna, a Ninjani se zbog velike blizine Zadra još na to nisu usudili.[251] U srpnju, međutim, otpadaju od Venecije Split i Trogir,[252] te počinju napadima na mletačke podanike, zaplijenivši sva njihova dobra koja su se nalazila u Splitu.[253]

Ne želeći se nikako odreći Zadra i Nina, u ponovljenim pregovorima Ludoviku je ponuđena i marka Treviso, ali on nije htio nikakvu

[241] Ibid., 279—280.
[242] Ibid., 289—290, 292.
[243] Listine V, 279—280.
[244] Ibid., 282—283.
[245] Ibid., 283.
[246] Ibid., 284, 288.
[247] Listine V, 304, 311—314, 329—333 III, 361—368.
[248] Listine III, 344—345, V, 329—333.
[249] P. Justinianus, Rerum Venetorum historia, Venetiis 1576, 88; N. Doglioni, Historia Veneziana, Venezia 1598, 232; F. Verdizotti, De'fatti Veneti, Venezia 1674, 272.
[250] Lucius, Memorie..., 250.
[251] Villani, ed. Muratori XIV, 453—454.
[252] Lucius, o. c., 251—252.
[253] Lucius, ibid.; G. Alačević, Il regimento di Ser Gentile, Bullettino... An. XIV, 187.

zamjenu.[254] Za to je vrijeme ban Hrvatske i Dalmacije Ivan Ćuz nastojao osvojiti Zadar i Nin, koji stade podsjedati. Mlečanima među tim uspije poslati Ninu u pomoć 1000 pješaka. Na to ban pojača svoje čete i grad tako opkoli da mu više ni s koje strane nije mogla stići pomoć. Uza sve to branitelj grada knez Ivan Giustiniani, braneći hrabro grad, uspijevao je odbiti sve navale koje je ban nekoliko puta poduzimao.[255] Pregovori koje su Mlečani neumorno pokretali bili su uzaludni.[256] Dana 14. XII 1357. god. napusti Mlečane i Šibenik,[257] te pošalje pod Nin poslanstvo banu, koji im u taboru pred gradom izda povelju kojom im u kraljevo ime podjeluje različite privilegije i prava.[258] Krajem prosinca u Zadar ulaze kraljeve čete, koje pokore sve osim kaštela, koji je još držala mletačka posada. Početkom siječnja 1358. god. mletačko vijeće spremno je predati Zadar s Pagom, Nin i Skradin, a za ostalo da plaća danak, ali već je za sve bilo kasno.[259]

Konačno je došao red i na Nin. Pošto je u njemu već nastala tolika oskudica živeža da su se branitelji morali hraniti konjima, psima i svakakvom drugom gadnom hranom, ne preostade im drugo do predaje, i 27. I 1358. Nin je došao u ruke kralja Ludovika, koji je tako uporno nastojao da baš njega i Zadar dobije u svoje ruke.[260]

18. veljače 1358. godine u sakristiji crkve sv. Frane u Zadru, dok se još mletačka posada borila u zadarskoj utvrdi,[261] sklopljen je najsjajniji mir što ga je ikad sklopio koji ugarsko-hrvatski vladar. Venecija se morala odreći »čitave Dalmacije, tj. od polovice Kvarnera do granica Drača ... i naslova Dalmacije i Hrvatske kojima su se služili spomenuti duždevi, odnosno svog prava vladanja i vlasništva, ako su ih imali...«[262]

Došavši pod Ludovikovu vlast, Nin je kao i svi ostali gradovi Dalmacije zadržao sve svoje privilegije. Međutim, za vrijeme proteklog ratnog perioda Nin mora da je s obzirom na pučanstvo znatno opustio. Naime, da bi potakli priliv pučanstva u grad Nin, 15. I 1368. god. sastaju se ninski knez, dvojica sudaca i od Velikog vijeća ninske komune posebno određeni deputati koji Ivanu i Jurju, sinovima nekog Ciprijana »de Sclavonia«, daju »iure proprio imperpetuum« na obrađivanje i uživanje jedan veći kompleks zemljišta koji je pripadao ninskoj komuni.[263] Da li je bilo i više takvih slučajeva nije poznato. Inače, u gradu je nastavljen normalan život, što pokazuju sačuvane

[254] Listine V, 318—319.
[255] Lucius, o. c., 261; Verdizotti, o. c., 273; Doglioni, o. c., 232; Justinianus, o. c., 88.
[256] Listine V, 308—309, 321—323.
[257] Listine III, 449—450.
[258] Lucius, De regno (1666), 215.
[259] Listine V, 324—326.
[260] Lucius, Memorie..., 264; D. Gruber, Borba Ludovika I s Mlečanima za Dalmaciju (1348—58), Rad JAZU, 1903, knj. 152, 151.
[261] N. Klaić, o. c., 165.
[262] Listine III, 368—375.
[263] Praga, o. c., 42—43.

isprave kao što su: kupoprodaje zemljišta,[264] lokacije pašnjaka,[265] javna dražba obavljena 6. XII 1366. god. »secundum statuta et oridines Nonenses«,[266] posredovanje ninskog primicera Andrije (29. VI 1367) u sporu između opatâ rogovskog samostana sv. Kuzme i Damjana i šibenskog sv. Nikole,[267] verifikacija, odnosno prijepis isprave sa strane kaptola,[268] donacije[269] i dr.

Godine 1368. ninski arhipresbiter Stancije oduzeo je sestrama Sv. Marije reda sv. Dominika ključeve samostana i prisegom ih obavezao da neće slušati dominikance.[270] U povodu toga pred istim arhipresbiterom protestirao je zastupnik dominikanaca svećenik Friso, i kada to nije pomoglo, on izjavljuje da će prizvati na papu. Uzrok ovome sukobu bio je u tome što su s jedne strane zadarski dominikanci i dominikanke kod sv. Dimitrija u Zadru svjedočili da je Sv. Marija u Ninu organizirana po reguli sv. Augustina i konstitucijama sv. Dominika, a s druge je strane opat Sv. Krševana, kao vizitator benediktinskoga reda u Dalmaciji, htio obaviti kanonski pohod i u ovom ninskom samostanu, smatrajući ga benediktinskim.[271] Ovo se pitanje protezalo decenijima, tako da je 1391. godine papa Bonifacije IX naredio zadarskom nadbiskupu neka u parnici dominikanaca proti ninskom biskupu u ime Sv. Stolice presudi tko ima pravo zaštite nad Samostanom sv. Marije u Ninu.[272]

Kukuljević i Rački, jednako kao Bianchi i Farlati,[273] bili su mišljenja da su kod crkve Uznesenja sv. Marije u Ninu nekada stanovale benediktinke.[274] Slične sporove o vrsti svojih koludrica morali su rješavati neki samostani na Zapadu sve do XV stoljeća.[275]

U travnju 1371. god. Ludovik je održao u Ninu, ili kako sam kaže »Nonae, in nostra scilicet kapitali et regali Dalmatina ciuitate«, sabor plemića i građana Kraljevine Dalmacije i Hrvatske, na kojem se raspravljalo o općem dobru svih stanovnika kraljevine: »congregacionem generalem pro comuni bono nostro videlicet et incolarum omnium dictorum regnorum celebrante . . .«[276]

[264] CD, XII, 629; Praga, o. c., 43, 44, 45.
[265] Historijski arhiv u Zadru (HaZd), Notarski spisi busta I, prot. IV.
[266] Praga, o. c., 47—48.
[267] CD XIV, 46—50, 169—171.
[268] CD XIV, 69.
[269] Naučna biblioteka u Zadru, Pergamene 1819 nr 314.
[270] CD XIV, 120—121.
[271] CD XI, 404—408, 408—410, 421—424, 428—429.
[272] J. Stipišić—M. Šamšalović, Isprave u Arhivu Jugoslavenske akademije (Zbornik Historijskog instituta JA II, 325), Zagreb 1959.
[273] Bianchi, o. c., II, 257; Farlati, o. c., IV, 221.
[274] Kukuljević, Rad JA LXXXI, 5; F. Rački, Nutarnje stanje, Rad CXVI, 195.
[275] I. Ostojić, o. c., 114.
[276] CD XIV, 321—322.

U ovo vrijeme, nakon spomenutog sabora, nastavlja se kao i prije život ninske komune bez većih promjena.[277] 31. X 1374. na kraljevu zapovijed spremaju gradovi Zadar, Split, Trogir, Šibenik i Nin lađu za Karla Dračkoga, »Dalmatie et Croatie ducis«.[278]

Godine 1383. uputila je (14—18. I) kraljica Elizabeta sucima, vijeću i komuni ninskoj pismo kojim potvrđuje njihov izbor Ladislava de Berberino za ninskog kneza, o čemu su je obavijestili putem posebnog poslanika upućenog na njezin dvor.[279] 15. II iste godine održana je generalna skupština plemića grada Nina na kojoj je provedena reorganizacija Velikog vijeća,[280] o čemu kasnije.

Za upravljanja ninskom biskupijom Demetrija de Matafarisa, Zadranina, (1377—1388) koji se više puta spominje u kraljevskim ispravama među biskupima hrvatsko-ugarskog kraljevstva,[281] boravila je u Ninu kraljica Marija; bilo je to 1387. god. pošto je iz novigradske tvrđave mletačkom pomoću oslobođena. Primljena od biskupa Demetrija s dužnim počastima, boravila je u ovom gradu deset dana, primajući poslanstva iz gotovo svih gradova Dalmacije, koji su joj dolazili čestitati na oslobođenju, tražeći ujedno milosti i privilegije.[282]

Dolaskom na prijestolje hrvatsko-ugarskih kraljeva, Sigismund Luksemburgovac (1387—1437) je imao i previše posla dok je koliko toliko sredio unutrašnje prilike poremećene pobunom hrvatskih velikaša. Dok je u Slavoniji razmirice rješavao sam ban, bile su u Dalmaciji i Hrvatskoj prilike kudikamo zamršenije i zato Sigismund sazove u Nin »veliki sabor ili sinodu za čitavu Dalmaciju i Hrvatsku, kako ga već odavna nije bilo na okupu.«[283] Saboru je uz bana Nikolu Gorjanskoga, sina poginuloga palatina Nikole, i brata mu Ivana imao predsjedati zasebni kraljevski povjerenik u osobi zagrebačkog biskupa Ivana, a pozvani su svi staleži Dalmacije i Hrvatske: prelati, velikaši, niže plemstvo i zastupnici gradova a od primorskih poimence Trogir, Dubrovnik, Split, Skradin, Nin i Osor poslat će po dva do tri poslanika; osim ovih mogli su doći i svi oni koji žele iznijeti pred sabor kakvu tužbu ili parnicu. Zadaci sabora (»congregatio generalis regnorum Dalmacie et Croacie — faciendi sinodum«) koji je sazvan »ex mandato et speciali commissione regis« bili su: ustanoviti kraljevska prava, suditi strankama koje se parniče, reformirati upravu kraljevine i dalmatinskih gradova. Sabor je trajao od 5. do 24. VI 1396. Od saborskih spisa sačuvani su samo spisi o četiri parnice koje je rješavao biskup Ivan

[277] Pred kaptolom ninskim pomirba, Praga, o. c., 53—54. Oporike CD XV, 149; prodaje — Pergamene NB 15793, nr. 241, zamjena posjeda CD XV, 384.

[278] CD XV, 74.

[279] PN. fol. 33.

[280] Rukopisi NB 11225; Praga, o. c., 58.

[281] CD XIV, 7, 36, 74, 204, 209, 234, 303.

[282] Bianchi, o. c., II, 212.

[283] G. Alačević, La congregazione generale della Dalmazia fatta a Nona nel 1396, Bullettino... XIV (1891) 125ss.

kao »vicarius et iudex regis generalis« zajedno s prisutnim velikašima i plemićima. Bile su to raspre između Paga i Zadra, knezova Cresa i Osora i njihovih podanika (jobagiones), spor unutar plemena Lapčana te splitskih trgovaca i trogirske općine. Odlukama sabora i kraljevskog vikara mnoge stranke nisu bile zadovoljne, pa su vjerojatno poput Zadrana i oni uložili žalbu na kralja, ali se on nije time mogao pozabaviti, jer je tada bio zabavljen ratom s Turcima. Ostalo što se na saboru raspravljalo nije nam poznato; naročito se ništa ne zna što je određeno u pogledu kraljevskih prava i reforme u upravi.[284] Uz gore spomenute, saboru su prisustvovali ninski biskup Ivan, trogirski Grisogono, dalmatinsko-hrvatski banovac Pavao Mihaljević i tada moćni krbavski knezovi Butko i Pavao Kurjaković.

Početkom XIV stoljeća dozvolio je papa Bonifacije IX franjevcima da u gradu Ninu podignu svoj samostan i vode duhovnu brigu o redovnicama njihove regule.[285] Poslije smrti ninskog biskupa Ivana, gotovo 10 godina ova je biskupija bila pod komendatarnom upravom napuljskog nadbiskupa Ivana.[286]

Kada su u Hrvatskoj, nakon nikopoljske bitke (15. IX 1396), jer se za neko vrijeme nije znalo što se zbilo sa Sigismundom, izabrali za kralja Ladislava Napuljskog, Nin je kao i ostala Dalmacija ostao na liniji najstrožeg legitimizma. Još 1400. god. u jednom notarskom dokumentu uz dataciju stoji Sigismundovo ime, ali malo u neobičnoj formi »domino nostro naturali«. Ovim kao da se htjelo istaknuti neutralnost Ninjana u sukobima između Ladislava Napuljskog, odnosno njegovih pristaša i Sigismunda. Međutim, kada je 5. VIII 1403. god. u Zadru okrunjen za ugarsko-hrvatskog kralja Ladislav Napuljski, koga je priznao najveći dio plemstva Ugarske i Hrvatske kao i dalmatinski gradovi, njima se je pridružio i grad Nin. Ipak su i ovaj put Ninjani oprezni. U dokumentima iz 1404. i 1408. god. oni se kao i u dokumentu iz 1400. izražavaju sa stanovitim oprezom: »Regnante ... domino nostro naturali domino Ladislauo dei gratia ... regne Hungarie ...«[288]

Kada je Sigismund općom amnestijom privukao pristaše, Ladislav odlazi u Napulj, imenovavši vojvodu Hrvoja svojim namjesnikom u Ugarskoj, Hrvatskoj, Dalmaciji i Bosni i hercegom splitskim.[289] Zbog napredovanja, a osobito poslije odlučne bitke kod Dobora, nakon koje i herceg Hrvoje priznaje Sigismunda, ostaju u rukama Ladislava jedino Zadar, Novigrad, Pag i Vrana.[290] Nakon dugih pregovaranja, koja su počela još u srpnju 1408. god.; uvidjevši da se neće moći održati u Hrvatskoj i Ugarskoj, prodade Ladislav 9. srpnja 1409. god. Mlečanima za 100.000 dukata gradove Zadar, Novigrad, Vranu, otok Pag i sva svoja

[284] V. Klaić, Povijest Hrvata II, Zagreb 1900, 271—272.
[285] Bianchi II, 213.
[286] Farlati IV, 221.
[287] Praga, 68.
[288] Ibid. 68, 69.
[289] N. Klaić, o. c., 166.
[290] Ibid.

prava na Dalmaciju.[291] Kako Venecija ne bi imala prilike da ih smatra »kupljenim robljem«, Zadrani su protjerali napuljskog namjesnika i izvjesili zastavu sv. Marka. Dužd potvrdi Zadranima autonomiju, a sve plemiće imenuje mletačkim građanima, ali uz to naseli i više mletačkih porodica u ovaj grad. Za Zadrom se povedu svi sjeverni otoci, naročito Rab i Osor i grad Nin.[292]

V

Problem ninske statutarne autonomije, koji ću ovdje iznijeti samo u najkraćim crtama, nije do sada ni od koga posebno obrađivan jedno zbog toga što se o samom Ninu do sada u posebnim studijama vrlo malo pisalo, a drugo što o tom problemu nema dovoljne izvorne građe. U ovom prikazu iznijet ću zato više same fakte nego njihovu detaljniju analizu, za koju bi bio potreban iscrpan i opširan rad.

Prikaz ninske statutarne autonomije zbog njezinih specifičnih karakteristika možemo podijeliti u tri perioda: doba antike, period srednjeg vijeka do 1205. god. i od 1205. pa dalje.

U antičko doba, prema rezultatima M. Suića,[293] na temelju izravnih epigrafskih potvrda, Nin (Aenona) je imao svoje gradsko vijeće i na čelu gradske uprave kolegij duovira. Pored toga u Aenoni se javljaju i ostali kolegiji gradskih magistrata kao npr. edili, što upućuje na zaključak da je što se forme tiče Aenona umalo poslije uspostave rimske dominacije postala pravi municipij rimskih građana, pa se s pravom u jednom natpisu i naziva, slično kao Alveria, ili čak Salona, res publica. Nadalje, znatan broj stanovnika ovog grada imao je gentilicij familije Julijevaca (Julii), po čemu se može zaključiti da su građansko pravo dobili od nekog vladara iz te familije. Da je Tiberije mogao biti onaj koji je ovom gradu dao civitet i konstituciju osim jednog slučaja da on jednog Ninjanina (koji se zvao C. Julius C. f. Ser. Aetor) zbog učešća u delmatskom ratu odlikuje torkvama,[294] govori i natpis njemu posvećen nađen u Ninu, a isto tako i natpis posvećen Druzu. Ako ovome dodamo arheološke nalaze koji nas upućuju na kvalitetne građevine raskošne obrade, forum, statue imperatora, hram na forumu, portrete i skulpturu,[295] onda s mnogo vjerojatnosti možemo tvrditi da je ovakav grad doista imao status rimskog municipija.

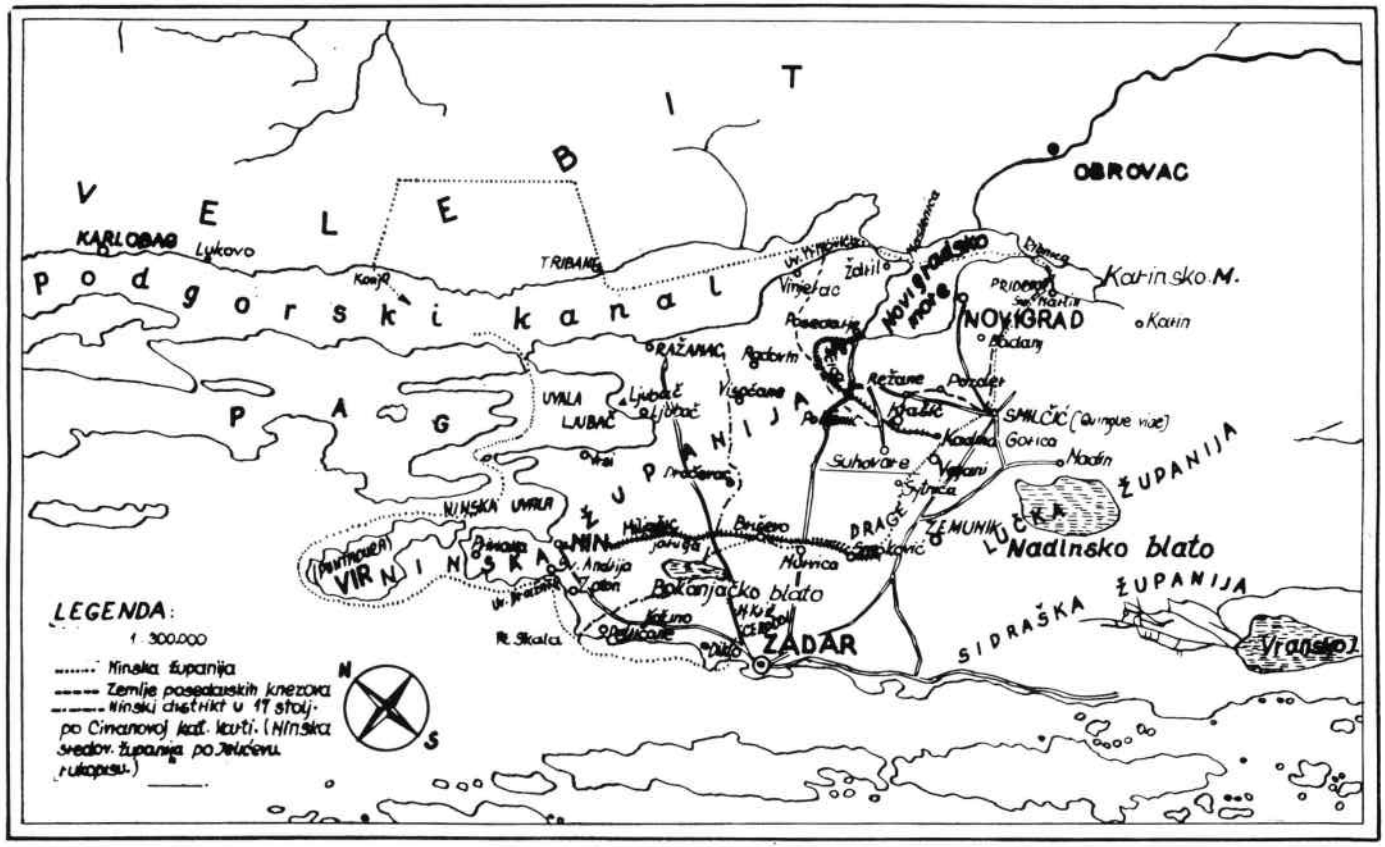
[291] Listine V, 143—145, 155—158, 177—179, 181—202; G. Novak, Presjek kroz povijest Zadra, 39.

[292] F. Šišić, Pregled povijesti, 222.

[293] M. Suić, Nin u antici, Nin — Problemi..., 38—39.

[294] Torques — antički naziv za ogrlicu u obliku obruča, izrađenu od glatke ili uvijene zlatne, srebrne odnosno bronzane žice, koja je na krajevima jednostavno povijena ili figuralno ukrašena (najčešće figure lava, konja, sfinge, zmije).

[295] M. Suić, ibid. 44—49; L. Jelić, Spomenici grada Nina IV, 165—168 V, 188—191.

Granice ninske županije (prema V. Valčiću)

Dio natpisa iz vremena hrvatskog kneza Branimira, nađen u crkvi sv. Mihovila u Ninu. Kamena građa na kojoj se ovaj natpis nalazi duga je 3,5 m ukrašena starohrvatskom pleternom ornamentikom i natpisom koji (prema F. Šišiću) u cijelosti glasi: TEMPORIBUS DOMNO BRANIMERO DVX SLCAVORUM (beato Ambrosio confes) SORI HVNC (tegurium?) EGO THEVDEBERTVS ABBA PRO REMEDIO ANIME MEE FIERI ROGA(vi). QVI LEGET, ORET PROME PECCATORE. (Između 879. i 892).

Krstionica iz vremena hrvatskog kneza Višeslava, oko 800 (?) godine iz Nina. Danas se nalazi u Institutu za nacionalnu arheologiju u Splitu.

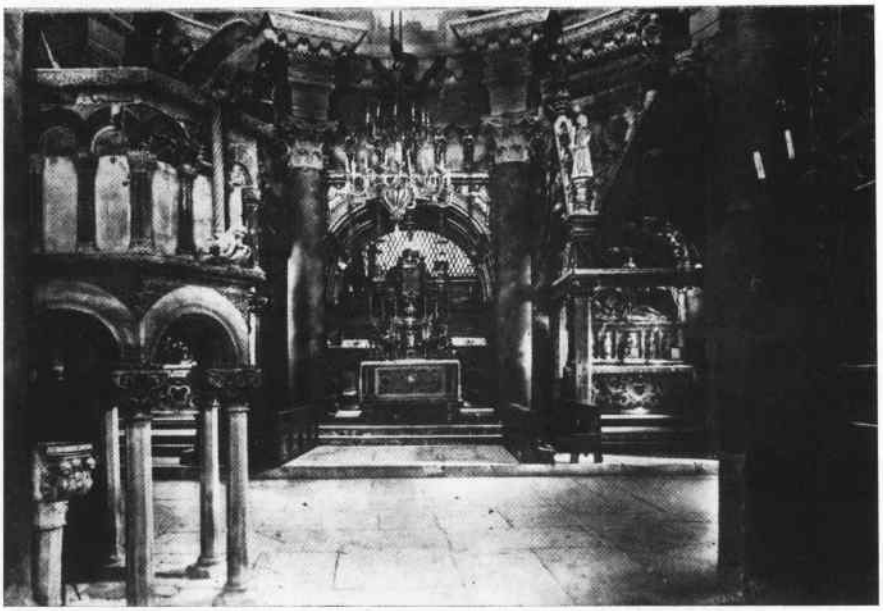
Crkva Sv. Križa u Ninu, kraj VIII st.

Nadvratnik crkve sv. Križa u Ninu, bogato ukrašen starohrvatskom pleternom ornamentikom

Dio natpisa s donjeg ruba nadvratnika crkve sv. Križa u Ninu s imenom župana Godesava (sadašnje stanje)

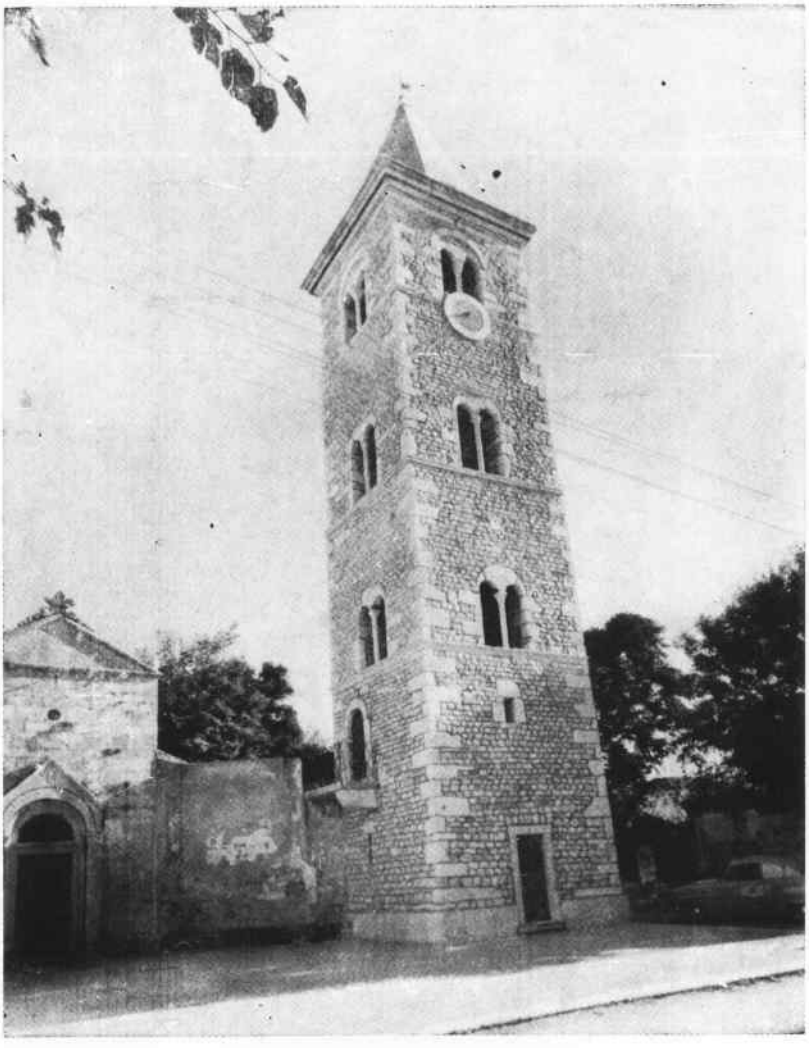
Unutrašnjost katedrale sv. Duje u Splitu gdje su održani sabori 925. i 928. god.

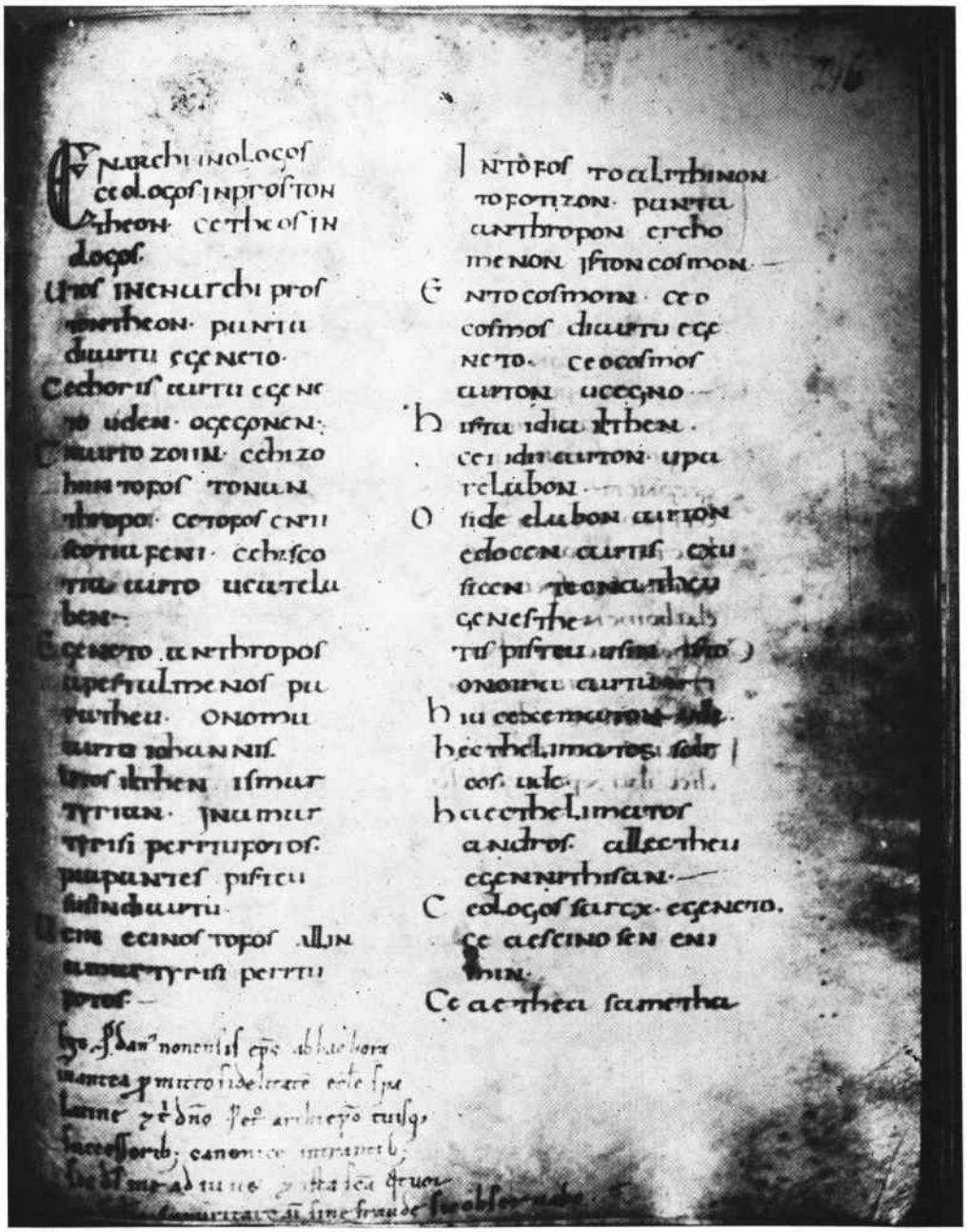
Sv. Nikola u Prahuljama kraj Nina jedini sačuvani primjerak protoromaničke arhitekture iz starohrvatskog perioda s kraja X st. Po narodnoj predaji krunilo se u Ninu sedam kraljeva, pa bi prigodom krunidbe okrunjeni vladar u sjajnoj pratnji dojašio do sv. Nikole, gdje bi se narodu predstavio i u znak svoje kraljevske vlasti mačem bi sa toga humka zasjekao na sve četiri strane svijeta.

Karta solinske, kasnije splitske metropolije

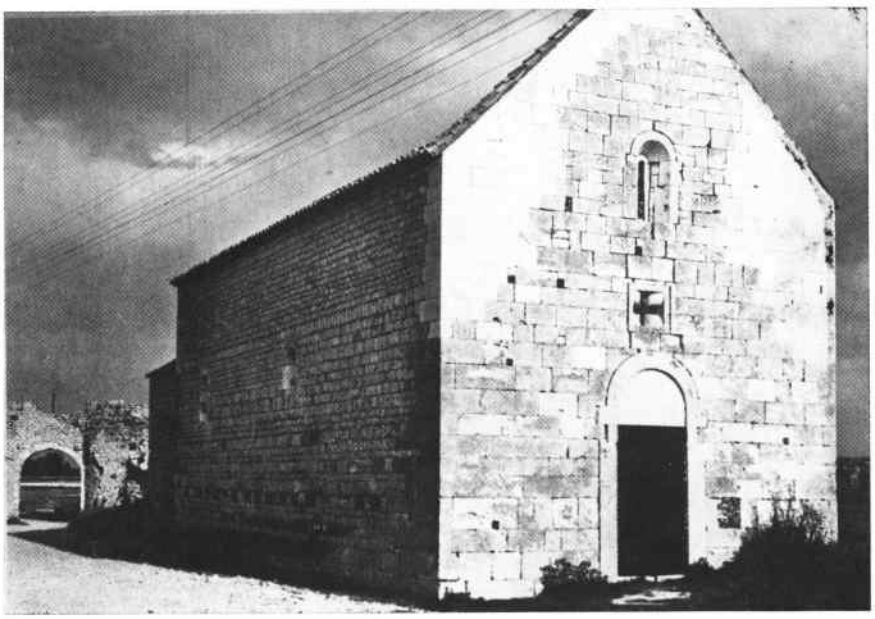
Nedavno otkriven i rekonstruiran romanički zvonik katedrale u Ninu XII—XIII st.

Zakletva ninskog biskupa Prodana (1196—1205) na vjernost splitskoj crkvi i njenom nadbiskupu (Iz splitskog evandelistara)

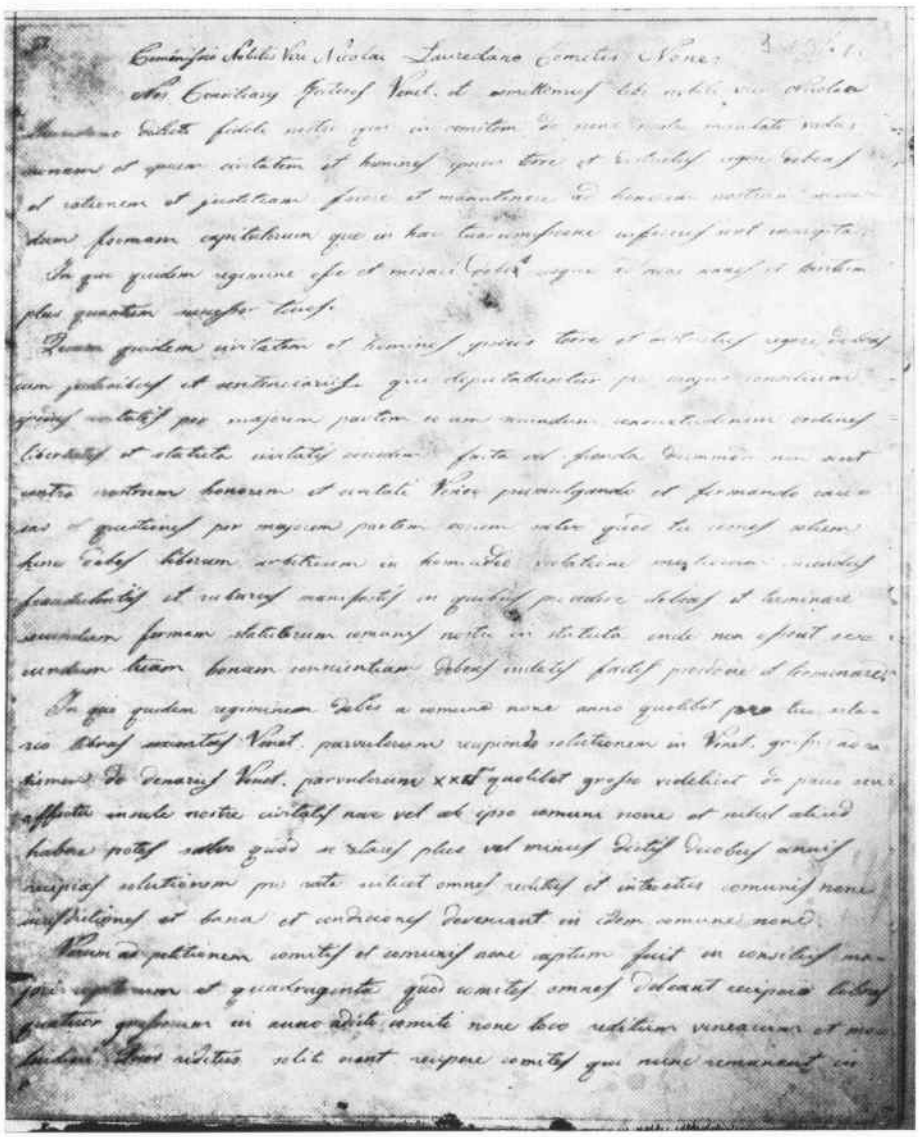
Nadgrobna ploča iz crkve sv. Ivana Krstitelja u Ninu, sada u dvorištu muzeja u Ninu. Prema L. Jeliću, ovo je nadgrobna ploča Jurja I Bribirskog (brata bana Pavla I Bribirskog) koji je bio ninski knez od 1297—1327.

Današnji izgled crkve sv. Ambroza u Ninu iz XII—XIV st. nakon konzervacije i djelomične rekonstrukcije. Pripadala je kompleksu benediktinskog samostana sv. Ambroza koji se već u IX st. nalazio južno od crkve.

Vijenac bunara iz Nina s grbom knezova Šubića Bribirskih iz početka XIV st. Grb se odnosi na Jurja I Bribirskog koji je u to vrijeme bio knez Nina. (Na grb me upozorio J. Belošević koji o tome priprema posebnu radnju.)

Upute koje daje mletačko vijeće ninskom knezu N. Lauredanu (mlečaninu) obzirom na statut i običaje grada Nina (1329?)

Kao problem iz vremena antike nameće se starokršćansko doba. Ninska nam tradicija govori o kršćanstvu koje je ovamo došlo još u najranije doba,[296] ali na to ne smijemo puno polagati, jer su se i mnogi drugi gradovi kitili takvom tradicijom, za koju se dokazalo da je bez osnova.[297] Što se tiče starokršćanskih spomenika stojimo vrlo loše, ali je teško vjerovati da se bar u IV stoljeću, od kada se kršćanstvo sve više utvrđuje kao državna religija, ovdje ne pojavljuje odgovarajuća crkvena organizacija kao i u drugim municipalnim zajednicama koje su postale centri-sjedišta gradskog biskupa, čija se jurisdikcija protezala na teritorij koji se na vlas poklapao s teritorijem odgovarajuće civitas.[298] Ninska tradicija spominje uz 307. god. biskupa Maksima,[299] za koga Bianchi govori da je sa zadarskim biskupom Feliksom sudjelovao na koncilima u Akvileji i Milanu.[300] Poslije njega za 150 godina nema spomena o ninskom biskupu do 530. na sinodi u Saloni, gdje bi se opet spominjao biskup Ivan iza zadarskog Andrije.[301] Ove podatke, premda ih za sada nije moguće provjeriti, navodim zato jer je svaka rimska civitas, odnosno municipij. morala imati i svoga biskupa.[302] Pa ako su Bianchijevi podaci i nagađanja M. Suića o gradskoj (episkopalnoj) crkvi Aenone tačni,[303] onda je i s te strane jedna potvrda više u prilog ninskog antičkog municipaliteta — temelja njegove kasnije prednosti kao sjedišta županije, a poslije i autonomne civitas.

Za vrijeme seobe, prema do sada utvrđenom i iznesenom, pogođen razaranjem, Nin je vjerojatno prekinuo kontinuitetom svog municipaliteta, stanovništva i tradicije, koji će se nastaviti tek konačnim doseljenjem i njegovom obnovom od strane Hrvata.

Prema Konstantinu Porfirogenetu, cijela je Hrvatska administrativno bila podijeljena na 11 županija,[304] među kojima se spominje i ninska. Prema istom izvještaju vidimo da ove županije »nose izrazito teritorijalne oznake, a nikako plemenske ili personalne. To znači da tih 11 županija, na koje je hrvatska država polovinom X st. bila podijeljena, nemaju savršeno nikakve veze s rodovsko-plemenskim uređenjem, nego da su nastale kao nove teritorijalne organizacije nakon doseljenja Slavena u Dalmaciju i s prodiranjem teritorijalnog principa u društveno uređenje novih slavenskih kolonizatora u ovom prostoru.«[305] Prema Račkome[306] župan je bio plemenski predstavnik i logično

[296] Rukoipsi Arhiva JAZU II, c 26, fol 1a.
[297] N. Klaić, Zadar dalmatinska metropola, c, 112.
[298] M. Suić, o. c., 51.
[299] Rukopisi JAZU, ibid.
[300] Bianchi II, 300.
[301] Ibid.
[302] N. Klaić, Problem vrhovne vlasti, 148—149. Zadar dalmatinska metropola, 114, bilj. 12.
[303] M. Suić, o. c. m 51; L. Jelić, Spomenici grada Nina VI, 105—107.
[304] Documenta, 400.
[305] M. Kostrenčić, Nacrt historije..., 138.
[306] Rački, Nutarnje stanje.

županija rodovska jedinica. Danas, međutim, prevladava gore izneseno mišljenje, koje je u jednoj zaokruženoj formi iznio u prošlom stoljeću Mijo Brašnić.[307] No »bez obzira na konačno rješenje tog problema i na eventualnu prevagu jednoga od ovih mišljenja ostaje — po mišljenju V. Valčića — u principu i dalje otvoreno pitanje koji su faktori odlučivali kod razmeđivanja ovih jedinica.«[308]

U našim sredovječnim crkvenim ispravama često se spominje crkveni naziv »parochia« (župa), koji redovno odgovara upravno-političkom nazivu županije, a poslije kneštva (comitatus).[309] »Da parohija redovno odgovara županiji, dovoljno je pogledati akta sabora 1185. god. U njima se spominju parohije: Klis, Zmina, Cetina, Livno, Knin, Vrlika, Pset, Drid, Zagorje, Bribir, Sidraga, Krbava, Lika, Modruš i druge;[310] a iz povijesnih izvora se zna da su u isto doba sve te parohije bile i županije.«[311]

Prostranstvom ninske i ostalih županija uz Brašnića[312] bavili su se Fr. S. Zlatović,[313] V. Klaić,[314] Šišić[315] i L. Jelić.[316] Koliki je opseg ninske županija imala u doba narodnih kraljeva, ili bolje u doba njezina postanka, još nije riješeno. »Karte koja bi nam to pokazala, dakako nemamo, a isto tako oskudna su vrela, da bismo je mogli pratiti iz njenog najranijeg doba. Podaci kojima raspolažemo jesu iz vremena, kada se ona raspada i nestaje.«[317]

Na čelu pojedinih županija, pa tako i ninske, stajao je župan. On je bio predstojnik administrativne, sudske i vojne uprave u župi kojom upravlja.[318] Prema Popu Dukljaninu on je odgovoran vladaru,[319] te narodu u saboru i županijskim skupštinama; od bana, osim u nekim općedržavnim stvarima, posve je nezavisan.[320] Član je sabora i vladar je dužan s njime rješavati važnije državne legislativne i administra-

[307] M. Brašnić, Župe u hrvatskoj državi za narodne dinastije, Rad XXV, Zagreb 1873.
[308] V. Valčić, Granice ninske županije, 97.
[309] CD II, 193, »Scardonensis episcopus habet has parochias: Scardonam, Brebir, Belgrad cum tota Sidraga, Nonensis episcopus habet has parochias: Nonam, totam Lucam et medietatem Lice.«
[310] V. Valčić, o. c., 95—96; M. Barada, Hrvatski vlasteoski feudalizam, Zagreb 1952, 19.
[311] Ibid.
[312] Brašnić, Župe u Hrvatskoj...
[313] Fr. S. Zlatović, Topografičke crtice o starohrvatskim županijama u Dalmaciji, Starohrvatska prosvjeta I (1895), 79.
[314] V. Klaić, Atlas za hrvatsku povjesnicu, Zagreb 1888.
[315] Prilog Priručniku izvora...
[316] L. Jelić, Dvorska kapela..., 1—3.
[317] V. Valčić, o. c., 99.
[318] M. Kostrenčić, Privilegiji...; Isti, Nacrt historije... 138; M. Barada, o. c., 33.
[319] »Solo regi rationem redderent« Dukljanin, ed. Šišić 1928, SAN, str. 308.
[320] »Banis autem sive ducibus nullam rationem facerent«, 307—308.

tivne poslove.[321] Još 852. god. Trpimir kaže da je sagradio samostan »nakon savjetovanja sa svim svojim županima.«[322] Slično tome 1069. god. Petar Krešimir IV »residens una cum nostris iupanis, comitibus atque banis«[323] izdaje u Ninu povelju kojom predaje Sv. Krševanu otok Maun. Niži službenici od župana bili su podžupani i satnici.[324]

Prema postojećim izvorima, iza župana Godesava, s titulom župana prvi se u Ninu javlja u listini Petra Krešimira 1052. god. »Adam iupanus Nonensis«,[325] zatim 1067. »Addamizo Noniensis iupanus«[326] i 1069. »Adamizo Nonensis iupanus.«[327] Isti se župan spominje u darovnici dvaju braće Straho od g. 1070,[328] u darovnici petero braće Samostanu sv. Krševana 1072,[329] u darovnici satnika[330] Vekenega Samostanu sv. Marije 1073[331] te u dvjema listinama kralja Zvonimira, jednoj iz 1078. godine[332] i drugoj bez datuma.[333] U listini Petra Krešimira od 5. studenog 1069. među svjedocima spominje se i »Saluslaus Nonensis iudex testis«.[334] Na ovo M. Brašnić primjećuje: »Mislim da neću pogriešiti ako uztvrdim, da je ovaj Saluisclauus bio sudac ninski, a tim da je ovaj grad Nin poput ostalih municipija imao svoj vlastiti sud. Da to nije bio ninski župan, vidi se iz iste listine u kojoj se spominje i 'admiro nonensis iupanus.' Isto tako doznajemo iz listine od g. 1076. bez dana i mjeseca za sudca biogradskog Grgura,[335] a tim posredno i za samostalni biogradski sud.«[336]

U prilog iznesenom mišljenju da je Nin imao svoje vlastito sudstvo ide povelja Andrije II iz 1205. god. u kojoj se govori da ninski knez ima suditi »secundum consuetudines civitatia ipsius«,[337] a još više Statut lige kotara ninskoga. Ako su tačni podaci koji se nalaze u uvodu ovog statuta, »početak i najprvi od Lige, da župu ima kaštigavati za krađu« bio bi »Budisav (!) Bogdan, ban od Like i Krbave« i zakoni su »upisani po dopuštenju kralja Stipana Ugarskoga na 23. novembra 1103, kako se uzdrži u kančelarii ninskoj u libru ili va volumu Marka

[321] Farlati III, 51, 83, IV, 2, V, 49.
[322] Kostrenčić, Nacrt..., 138.
[323] F. Šišić, Priručnik izvora, 253.
[324] M. Kostrenčić, ibid.; Barada, ibid.
[325] Farlati III, 164.
[326] Farlati V, 342; V, 48.
[327] Šišić, Priručnik izvora, 253.
[328] Farlati V, 604.
[329] Ibid.
[330] Posjed Brda koji Većenjeg daruje Samostanu sv. Marije nalazio se na ninskom teritoriju, k tome u ispravi dvaput stoji ime ninskog župana, pa smatram da je i Većenjeg ninski satnik.
[331] V. Novak, Zadarski kartular Samostana sv. Marije, Zagreb 1959, 246, Rački, Documenta, 95; Kukuljević, Codex I, 147.
[332] Farlati III, 149.
[333] Farlati, ibid.; Kukuljević, Jura I, 16.
[334] Kukuljević, Jura I, 15; Farlati V, 49.
[335] Kukuljević, Jura I, 19; Farlati IV, 5.
[336] M. Brašnić, Župe u Hrvatskoj, 35.
[337] CD III, 50—51.

Koke, kneza ninskoga.[338] Statut je obnovljen »na 9. novembra 1306.« i ponovo potvrđen »na 1. djenara 1474 od prisl(avno)ga gospodina Markiola Mikeli, providura i kapitan đenerala od mora, za moći zle ljude i lupeže kaštigavati, koi budu krasti ali koje zlo činiti.«[339] Kako se iz samog uvoda vidi, ovo nije ninski statut nego samo penalni kodeks koji je predviđao kazne: za krađe,[340] razne druge štete u polju, na brodu, u ribarstvu i na stoki,[341] ubivstvo s pljačkom i bez nje,[342] zatajivanje lupeža,[343] krivokletstvo,[344] otmicu i silovanje.[345] Tu su zatim odredbe o čistoći ulica,[346] o načinu sazivanja skupštine[347] i druge odredbe manjeg značenja. Kazne su bile određene u mletačkim lirama, u naravi, zatvorom i robijom na galiji, već prema težini prekršaja.[348]

Prema iznesenome možemo zaključiti da je ninska županija, sa centrom u nekadašnjem rimskom municipiju Aenoni, i sama izgradila svoj upravni aparat prema postojećim normama u tadašnjoj hrvatskoj državi. Iako o tome nije bilo govora, nije isključena mogućnost utjecaja i koliko toliko sačuvane lokalne municipalne tradicije. Uz župana bar za neko vrijeme imala je i suca, a najvjerojatnije i satnike i podžupane, kao što je to običaj i u manjim županijama od nje.[349] Sudilo se na temelju običajnog prava, a kodificiran je bio bar penalni statut. Da li su u ovo vrijeme bili posebno razrađeni i ostali propisi društveno-političkog života, za sada nije poznato.[350]

Početkom XIII stoljeća, odnosno poveljom Andrije II od 1. VIII 1205. god. pa nadalje situacija kao da se iz temelja mijenja. Dotadašnja kraljevska županija, Nin postaje autonomna municipalna jedinica sa čitavim svojim teritorijem koji je mnogo veći od onoga što ga imaju drugi gradovi u Dalmaciji i u Slavoniji. »Budući da je sve to dobio od kralja, izlazi iz toga, da je i čitavi ninski teritorij sui iuris i da izvan svoje autonomije, kako to izričito u darovnici stoji, nije podređen ničijoj drugoj vlasti nego izravno kralju, ali i njemu u točno određe-

[338] P. Karlić, Statut lige kotara ninskoga, Vjesnik hrv. arh. dr. 12 (1912) 287ss; Isti, Statut lige kotara ninskoga uz tumač, Šumarski list, XXXIX (1915), 205—207; Isti, Otkriće Statuta lige kotara ninskog i kritika o njem, Mjesečnik, LX (1935) br. 10, str. 449—54; Esih Ivan, Kako je pronađen Statut lige kotara ninskog, Hrvatsko kolo V (1952), br. 6, str. 382—384; Ivan Strohal, Još dvije tri o Statutu lige kotara ninskoga, Mjesečnik XXXIX (1913), br. 10, str. 934—938.

[339] P. Karlić, Statut lige..., ibid.

[340] Član 1—6, 9—17, 19, 21—24, 26, 32—34, 36—38, 41—48, 50, 64.

[341] Čl. 7—8, 17, 27, 30, 31, 35, 39, 40, 51—53, 55, 69—72.

[342] Čl. 17, 27.

[343] Čl. 45, 57, 59.

[344] Čl. 63, 74.

[345] Čl. 66, 67, 68.

[346] Čl. 55, 60.

[347] Čl. 61, 78.

[348] P. Karlić, ibid.

[349] M. Barada, Hrvatski vlasteoski feudalizam, 33, 34.

[350] Mišljenja sam da je Nin imao svoj potpuno izrađeni statut. U slu žbenim se dokumentima na njega pozivlje, kao što ću u ovom radu pokazati.

nom i specificiranom smislu.«[351] Ninjani, naime, mogu kraljevskom odlukom, i to »in perpetuum«, po svojoj volji birati kneza koji će im suditi »secundum consuetudinem civitatis ipsius« te da »nullus dux, banus vel vicebanus« ne može građane ovoga grada zvati na sud budući da to spada jedino na ninskog kneza »in civitate None et non alibi existente.« Nadalje izuzeti su zauvijek od svih podavanja, slobodno se smiju služiti suisque iuribus et consuetudinibus antiquis« te ih smiju prema svojoj volji mijenjati na svoje bolje. Osim izjave vjernosti dužni su, kao što je to običaj u kralju vjernim primorskim gradovima, u svečane dane pjevati »laudes regio nostro nominis ... per suum clerum et populum.« Određuje zatim da ne daju utočišta kraljevim neprijateljima koje bi on »in publica nota« za takve označio; kralja i njegove nasljednike, ako dođu u Nin, neka po svojim mogućnostima ugoste, a pratnja nek plaća ono što joj se dade. Granice »comitatus dicte civitatis« označio je comes Desivoy »cum testimonio plurimorum prelatorum ... ut ... ciuitas et ciues None immunes et securi perpetuo permaneant.«[352]

Godine 1243. prije 13. listopada na molbu ninskog biskupa Samsona i cijelog naroda »eiusdem ciuitatis« kralj Bela IV potvrđuje im stare granice »ut igitur ciuitas None et ciues immunes et inofensi perpetuo permaneant, predictis suis iuribus gaudentes in pace«.[353] Bela IV 26. VIII 1244. god. ponovo potvrđuje ninske sloboštine, odnosno darovnicu Andrije II, koju su preda nj donijeli biskup Samson s nekim građanima Nina. Kralj je dao spomenutu povelju prepisati u povelju koju on izdaje i potvrđuje »de verbo ad verbum« spomenute privilegije, šaljući im bana Dionizija da ih još više učvrsti,[354] vjerojatno zbog opasnosti u kojoj su bili primivši zadarske izbjeglice.

Na temelju spomenutih privilegija danih od Andrije II i potvrđenih od Bele IV 1072. i od Stjepana V[355] te držeći se svojih starih prava i običaja, ninska je »civitas«[356] mogla u punoj slobodi razvijati svoju statutarnu autonomiju, mijenjajući ili dopunjujući svoje statutarne propise[357] kako je najbolje odgovaralo njima samima.

[351] V. Valčić, o. c., 101.
[352] CD III, 50—52.
[353] CD IV, 162.
[354] CD IV, 202—203; PN, 5a—9a.
[355] V. bilj. 198.
[356] U dokumentima koji su izdavani u Ninu, kao i svim ostalim koji se od XIII st. na dalje odnose na Nin, upotrebljava se izraz civitas (rjeđe comitatus) ili pak komuna. Smatram stoga pravilnim zaključak V. Valčića, o. c., 112: »Ninska županija nestaje 1205., a na njenu se tlu razvija grad Nin, koji dobiva tada preostali dio teritorija nekadašnje županije i kao takav ne može da spada ni u jednu županiju, isto tako, kao što ni Zadar ili koji drugi grad sa svojim područjem, jer bi to bilo u suprotnosti sa osnovnim principima državno-pravnog ustrojstva sredovječne Ugarsko-Hrvatske.«
[357] Pozivajući se na povelju Andrije II, gdje on to izričito spominje i dozvoljava: »suisque iuribus et consuetudinibus antiquis uti libere ualent, et eas, sicut eis uisum fuerit, in suum melius commutare.« CD, III, 50.

Kada su Ninjani 18. XI 1328. god. odlučili da se stave pod zaštitu Venecije i u tu svrhu poslali svoje opunomoćenike duždu i vijeću mletačkom, naglasili su da to čine »pro bono statu civitatis et hominum None« i između ostalog »pro conservatione iurium, libertatum et bonorum«, dakle da bi bilo bolje gradu, ljudima i da bi bili sačuvani: prava, sloboštine i dobra njihova. Koliko i do kada će priznavati mletačku vlast, ništa nije rečeno.[358] Mlečani, međutim, odmah naglašuju svom vijećniku koji će preuzeti Nin u ime Venecije da ga preuzima »in perpetuum«.[358a] To što u posebnoj povelji izdanoj 6. I 1329. god. ističu da Nin preuzimaju »salvis honorificentiis et iuribus dicti domini regis Hungarie, quae haberet vel deberet habere in civitate predicta«[359] prazna je formula. Zanimljivija je druga klauzula najpovoljnijeg položaja, koja glasi: »quod homines None et eorum bona de cetero tractentur et habeantur ubique in Venetiis et extra quemadmodum tractantur et habentur alique de partibus Dalmatie, que sint magis liberi et fideles domini ducis et communis Veneciarum«.[360] Iako se je predajom Veneciji i privilegijima koji su mu potvrđeni po svom pravnom položaju približio pravnom položaju dalmatinskih gradova, ipak moramo reći da su i sami dalmatinski gradovi svoje dosadašnje privilegije izgubili i počeli živjeti po privilegijima mletačkog tipa.[361]

Kako se jasno može razabrati iz uputa koje je mletačko vijeće dalo Nikoli Lauredanu određenom da bude ninski knez, u ninskoj komuni-kneštvu moraju se poštivati sloboštine i prava odnosno s t a t u t i Nina, ali samo dotle dok se ne protive časti Venecije i njezina vijeća.[362] Ova klauzula naoko sasvim bezazlena, ipak je mogla biti takva da knezu, M l e č a n i n u, dade slobodu odlučivanja i onda kada se to njemu odnosno Veneciji prohtije, a da za to ne mora biti opravdana razloga. Samo je knez imao suditi o ubojstvima, krađi, prevari i silovanju, i to držeći se mletačkih statuta »secundum formam

[358] Poslanici su poslani »ad submitendum se et dictam civitatem cum toto suo districtu, dominio, protectioni, gubernationi atque deffensioni magnifici et potentis domini domini ducis et comunis Venetiarum.« Praga, o. c., 32.

[358a] »Ad recipiendum, habendum et tenendum in perpetuum sub dominio, protectione, deffensione et fidelitate ipsius domini ducis et comunis Venetiarum totam civitatem, comitatum, universitatem et homines et bona None . . .« Praga, o. c., 33.

[359] Privileggi della Magnifica Comunita di Nona (PN), fol. 22a Bianchi (II, 210—211) uz ovaj podatak govori da su Ninjani, budući da su bili pod protektoratom i Venecije i ugarskih kraljeva, u svojim dokumentima stavljali oba svoja gospodara.

[360] PN, 22a—28a; M. Kostrenčić, Slobode dalmatinskih gradova tipa trogirskog, 131.

[361] »... civitatem et homines ipsius terre et districtus regere debes cum judicibus et sentenciariis qui deputabuntur per majus consilium ipsius civitatis per majorem partem eorum sucundum consuetudinem, ordines, libertates et *statuta civitatis eiusdem*, facta vel facienda dummodo non sint contra nostrum honorem et civitati Venec.« MsJA IIb 63, fol 9a.

statutorum comunis nostre«, a tamo gdje nema odredbe prema vlastitoj savjesti, »secundum tuam bonam conscientiam«. Za svoju službu imao je biti plaćen od ninske komune..., nije smio ići kod građana na gozbe, primati darove, trgovati itd.[363] U drugim parnicama knez ima suditi zajedno s ninskim vijećnicima i to po ninskom pravu, ali uz gornje klauzule. U pitanjima koja nisu jasna odlučuje sam knez, a ako ni on ne zna, neka se posavjetuje sa zadarskim knezom.[364]

Nakon 1358. god., kada je sva Dalmacija prešla u ruke hrvatsko-ugarskog kralja, Nin je ponovo živio prema starim statutima. Međutim zbog novih potreba, kako je već ranije rečeno, odlukom Velikog vijeća komune reformirana je uprava i sve magistratske forme 15. II 1383. god. Ovom prilikom izabrani su: iudices (2), capitanius generalis, provisor ecclesie S. Anselmi et pauperum, provisor comunis, iustitiarii (2), camerarii comunis (2), tribuni (2), capitanei camporum (2), advocati curie (4), iudices examinatores (4), estimatores (2), cancellarius None, medicus fisicus, medicus ciruicus, i barbitonsor (vjerojatno brijač za svećenike tonzure).[365]

Na temelju brojnih dokumenata kojima raspolažemo, na čelu ninske autonomne uprave stajali su u početku (do 1329) knez i potestat,[366] od kojih ni jedan ni drugi nisu morali biti Ninjani.[367] Isprave redovito izdaju notari,[368] a rjeđe kaptol ninski, koji je ujedno i »locus credibilis.[369] Vrlo rano javljaju se suci istražitelji (examinatores), koji se redovito brinu da se pogodbe i ugovori provedu.[370] Prije njih javljaju

[362] Ibid.

[363] Ibid.

[364] A. Kuzmanić, Spomeni iz mog dnevnika — Nin, Narodni list XV, (1876), br. 1, str. 1—2.

[365] MsNBZd 11225; Praga, 58.

[366] Praga, 8; Prvi potestat koji se spominje u poznatim dokumentima bio je Ivan Civalelli iz Zadra 22. V 1280, CD V, 342. Za vrijeme Bribirskih knezova, rekli smo (cfr. bilj. 212) da su oni držali odnosno obnašali čast i potestata i kneza u Ninu. Knez je mogao biti, i redovito je to bio, jedna ugledna i utjecajna ličnost van samoga grada (Frankopan 1253, cfr. Praga 29, Bianchi II, 209, bribirski knezovi, CD, VI, 684—685, Praga, 25—26, 21, Mogorović, Praga, 50—51, 54; Gušić, Praga, 58, 61), bio je, kao i prije župan, prestavnik kraljev, i njegova je vlast, osim u vrijeme bribirskih knezova, bila više nominalna. Njegova vlast postaje konkretna tek pošto je poslije podvrgavanja Veneciji 1329. god. ukinuta čast potestata. U mletačko vrijeme knez je mogao biti samo Mlečanin (cf. A. Kuzmanić, o. c.).

[367] V. bilj. 366.

[368] Prvi notar za kojeg znademo bio je Nikola »puplicus Nonensis notarius« (CD VI, 342). Iz ranijeg vremena isprave ninske provenijencije do sada nisu poznate, što ne znači da ih nije bilo. Notar je mogao u pojedinim slučajevima biti i ninski kancelar i sudac u isto vrijeme (MsJA IIb 168, 1a, 6b), a 1367. god. notar Mihovil de Regio bio je u gradu profesor gramatike i za tu službu posebno od grada plaćen (Praga, 50—51).

[369] CD VI, 352—354 Ninski kaptol vrši prijepis oporuke jednog Zadranina koja se odnosi na teritorij u skradinskoj biskupiji. Osim ovog bilo je i više takvih dokumenata, CD V, 102, Praga, 51, 53. Isprave je mogao prepisivati ninski biskup dajući im time potvrdu valjanosti, CD VII, 53.

[370] Praga, 23, 24, 25, 26, 27, 28 i sl.

se redoviti »iudices«,[371] a kasnije komornici (camerarii)[372] i tribuni.[372] U važnijim pitanjima odlučuje knez s magistratima i vijećem komune[373] a u pitanjima koja su od općeg interesa za cijelu komunu kao takvu odlučuje skupština svih plemića i stanovnika Nina zajedno, kako je to bilo kada se odlučivalo o tome da se prihvati protektorat Venecije 1328. god. Komuna je imala pravo ne samo da odlučuje o prihodima same komune, odnosno njezinu zemljištu,[374] nego i o raspodjeli redovitih crkvenih prihoda i desetina,[375] dočim su biskup i kaptol vodili računa i o crkvenim pitanjima i siromasima,[376] a isto tako i o privatno-pravnim i upravno-komunalnim.[377] O svemu iznesenom davao je norme i odlučivao statut grada Nina.[378]

*

Kao antička civitas, sijelo biskupije, hrvatskih knezova i kraljeva te privremena prijestolnica hrvatsko-ugarskih kraljeva i autonomna civitas Nin je odigrao vrlo značajnu ulogu u doba koje je za čitavu hrvatsku povijest nadasve značajno, braneći svoju biskupiju i svoj civitet, izgrađujući i usavršavajući svoj statut i upravne forme i podižući značajne spomenike religioznog i profanog karaktera.

[371] Cfr. bilj. 334.
[372] CD VII, 51, 79.
[373] CD VII, 259—260, VIII, 137.
[374] Praga, 41, cfr. bilj. 263.
[375] Ibid. 29—31; CD IX, 123; Farlati IV, 218.
[376] Ibid.
[377] Izdavanja i verificiranje isprava, a sa strane biskupa njegove intervencije kod kralja za potvrdu ninskih privilegija.
[378] U diplomi Andrije II, CD III, 50, i njenoj potvrdi od Bele IV prvoj (CD IV, 202—203 »predictis suis iuribus gaudentes inpace«) i drugoj (CD IV, 240—241) koja je samo potvrda Andrijine, Ninjani se imaju ravnati po svojim »juribus et consuetudinibus antiquis«; još u doba Krešimira IV imaju posebnog suca (bilj. 334); knez Nikola Lauredano (MsJA IIb 63, 9a) mora suditi »secundum libertatibus et statuta civitatis ejusdem); dražba se 1366. u Ninu izvršila »secundum statuta et ordines Nonenses« (Praga, 48).

NIN IN THE TIME OF CROATIAN NATIONAL RULERS AND ITS STATUTORY AUTONOMY

Summary

The migration of nations, which had profoundly changed the previous political, national and economic picture of the then Dalmatia, left Nin almost in ruins. However, thanks to the extraordinarily favourable location on a peninsula, which in the south-east was linked with the mainland by a narrow isthmus thus offering the town great possibilities for its defence, this town experienced very soon a considerable economic and town-planning development, notably bacause it was settled by Croats. To be more precise, from the first beginnings of the Croatian State Nin had become one of its most conspicuous centres of political, religious and cultural character. It was the seat of the first Croatian zupans or district governors and the Princes Godesav and Višeslav, who had left the well-known church-mausoleum of St. Cross and a very beautiful baptismal font behind. Domagoj and Branimir were settling in the town of Nin the political and religious circumstances in the land, and in the face of the external political and religious heads they assured their State the greatest possible independence. In the first half of the 9th century Nin became the seat of a diocese which was directly under Rome, thus being distant from the Byzantine policy of Dalmatian towns. The bishop of Nin exercised his authority over the whole Dalmato-Croatian Duchy until the diocese was abolished by a decision ot the Split Church Synod of 928 in spite of a heavy resistance on the part of Bishop Grgur and disagreement on the part of King Tomislav.

In the 11th century Nin saw in residence Croatian Kings of frequent occasions, which is testified to by numerous royal documents that were issued in that town. In Nin King Petar Krešimir IV issued in 1069 a document whereby he donated to the monastery of St. Krševan »our own island in our Dalmatian sea which is called Maun«. During Zvonimir's regin was convened in Nin in 1080 a Synod for the whole Dalmatian-Croatian district, which discussed the most significant problems of church renaissance. The Nin diocese was re-established in 1075 at a Split Synod, and under its jurisdiction came some parts of the Zadar diocese as well as the western half of the Lika province.

After the disappearance of the Croatian national rulers Nin came under the Croato-Hungarian rulers, who would reside in it when coming to the seaside. Around 1197 the diocese of Zadar endeavoured

to subjugate Nin under its own jurisdiction, but this was prevented by the Croato-Hungarian King Emerik, ordering the Nin bishop to remain loyal to his metropolitan in Split. In the course of history the Nin bishops had played an important role in their town, and notably when some privileges had to be obtained. In 1205 King Andrija II bestowed upon Nin a series of significant privileges which guaranteed in the highest degree possible the development of its independence in the scense of an autonomous littoral commune over a rather vast territory. This royal act was to be a counterbalance for Venetian efforts by promise or by force to place the whole Dalmatian a rather vast territory. This royal act was to be a counterbalance for themselves in their fight against Venice on the side of Zadar.

The unsettled political circumstances in the Croato-Hungarian Kingdom in the time of the last Arpadovićs and the first Anjou rulers led to the situation that in 1328. Nin was placed under the protection of Venice, which established Nin's privileges by a charter issued on the 6th January, 1329. During the wars between Ludovic of Anjou and Venice a special place was occupied by Nin and Zadar, which Venice wanted to keep for herself at all price, while Ludovic wanted them given back to the Croato-Hungarian Crown and the Croatian State territory. By the Peace of Zadar in 1358 the Nin commune came again under the rule of Croato-Hungarian kings. In it in 1371 Kin Ludovic convened a State Congress, and in 1387 it was the residence of Queen Marija, and in 1396 a »Great Synod was held there for the whole of Dalmatia and Croatia, which was conspicuous by its brilliancy«. At this Synod, which had been convened by King Sigismund, the personalities present discussed the royal rights, litigations and reformation of the administration of the Kingdom and the Dalmatian towns. The tact that Nin witnessed such a conspicuous Synod means not only the good name of the town in which during that century so many vital things of Croatian State interest were being solved but also its grandeur and economic wealth, since it was capable of receiving, feeding and accommodating members of such a grand Synod and their numerous suites. Another proof in this respect is the town's mighty fleet, the broad roads leading to the town, the 16 or more churches, larger and smaller, in the very centre of the town, which in that time was still situated on the peninsula, further a male and a femal monastery as well as numerous other oublic institutions and buildings. Between 1409 and 1797 Nin was again under the sway of Venice and it was permanently threatened by the Turks, so that gradually it would lose more and more in regard to its significance and importance.

Throughout the period of its history within the borders of the Croatian State Nin as a zupan's district that after 1205 was an independent commune was developing its own self-administration, freedoms and laws by the old practice of the privileged position of

a conspicuous political and religious centre of the Croatian State. The laws and statutes were passed by the citizens of Nin themselves, and they were the beneficiaries of priveleges that they were receiving from the Croato-Hungarian kings and modified by verification on the part of Venice. At the bead of the zupan's district or commune were a Prince, a magistrate's office with judges, examiners, tribunes and a Council of the Commune. Developed was likewise a notary's service with own Nin characteristics. From the beginning of the 13th century also the Nin Chapter was a »locus credibilis«, that is a place where original documents were kept and where their authentic transcriptions were issued. Through the Turkish penetrations when at the beginning of the 16th century the major part of the Nin area was captured, there got lost also numerous important documents which by dint of their contents would be able to clarify the history of Nin and its statutory autonomies, but such data are still lacking today.